

Adam Redzik
Uniwersytet Warszawski
ORCID [0000-0001-7908-6457](https://orcid.org/0000-0001-7908-6457)

Od kolegium jezuickiego do uniwersytetu. Historia Uniwersytetu Lwowskiego w oficjalnych aktach prawnych

Wstęp

Dumna *Alma Mater Leopoliensis* od początku swojego istnienia zmagala się z licznymi przeciwnościami natury prawnej i faktycznej. Ów początek na przestrzeni lat był różnie widziany. Wskazywano na rok 1608, 1661, 1784, 1817, 1918, a w sowieckich czasach na 1939. Każda z dat stanowi ważny moment w dziejach szkolnictwa wyższego we Lwowie, a szczególnie w historii uniwersytetu. Dopiero w XX w. powszechnie przyjęto za datę początkową uniwersytetu rok 1661, a i to nie bez początkowych sporów.

Idea uniwersytetu we Lwowie, która zrodziła się na przełomie XVI i XVIII w., długo szukała drogi do pełnej realizacji. Nie może więc dziwić, że historyk ustroju i prawa polskiego Oswald Balzer (1858–1933)¹, pisząc o jej dziejach, nazwał ją *academia militans*, a współczesny badacz historii Galicji – Julian Dybiec, nawiązując do Balzera, wskazywał, że stosowane przez pewien czas określenie „*academia militans* [...] można śmiało rozciągnąć na cały okres jej dziejów”, gdyż „dzieje wszechnicy lwowskiej to historia realizowania swoistej koncepcji uniwersytetu jako wartości absolutnej i uniwersalnej” (Dybiec 2004: 25). Można dodać, że wartości o ogromnym znaczeniu zarówno dla bezpośrednich budowniczych (jezuitów), jak i dla społeczności lokalnej Lwowa oraz dawnej Rusi, a współczesnej Ukrainy i Polski.

Liczne przeciwności w realizacji idei Uniwersytetu Lwowskiego (UL) były odbiciem stosunków prawno-politycznych I Rzeczypospolitej i stałego ograniczania władzy królewskiej na rzecz władzy sejmu, czyli umacniania się parlamentaryzmu. Akty

¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 53, [AUWR_UA_000_26_0_5_53_49130](https://auwr.ia.pwr.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_53_49130).

królewskie, które wydano w celu utworzenia we Lwowie uniwersytetu, w wielu krajach europejskich z pewnością skutkowałyby nadaniem rangi akademii i tytułu uniwersytetu, ale nie w Rzeczypospolitej. Tu król już niewiele mógł zrobić bez zgody sejmu, a często także bez zgody innych podmiotów roszcujących sobie prawo do decydowania o jakiejś sferze funkcjonowania państwa. Takie prawo rościła sobie Akademia Krakowska w odniesieniu do całej Korony. Bliższe przyjrzenie się dziejom walki o uniwersytet we Lwowie w XVII i XVIII w. prowadzi do licznych wniosków w skali zarówno mikro, jak i makro w kwestii ustroju państwa.

Do kolegium jezuickiego

Lwów jako siedziba szkół wyższych zaistniał wkrótce po przeniesieniu w 1412 r. do miasta siedziby arcybiskupstwa z Halicza. Prężnie rozwijała się tu szkoła katedralna (Redzik 2017a: 45–47), szczególnie w czasie, gdy arcybiskupem Lwowa przez 26 lat był Grzegorz z Sanoka (ok. 1407–1477) herbu Strzemię, uznawany za pierwszego przedstawiciela humanizmu w Polsce. To on przekształcił szkołę w metropolitalną i zadbał o wysoki poziom nauczania.

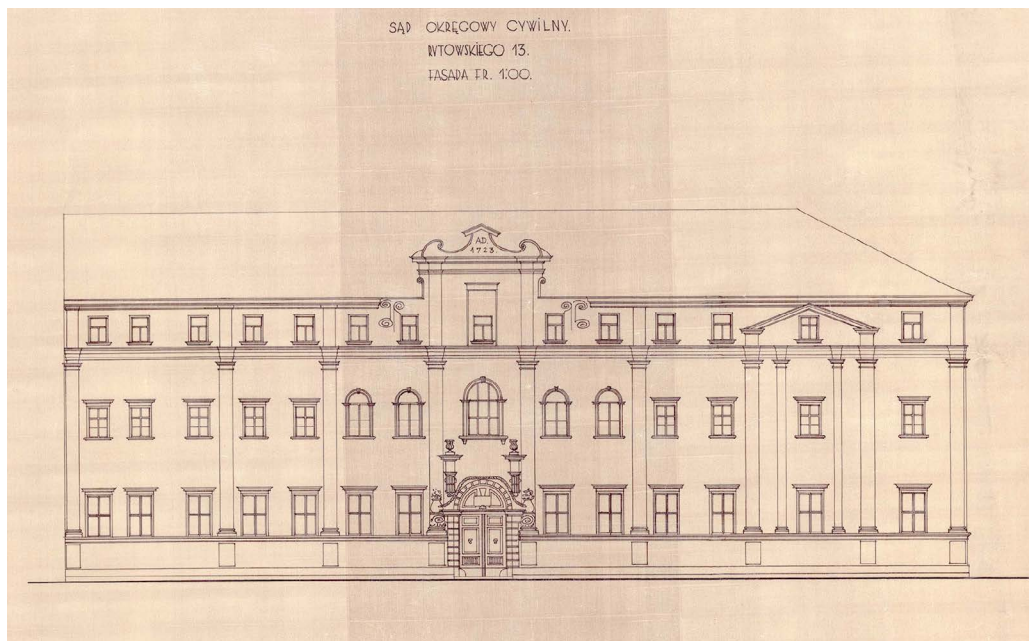
W mieście żyli obok siebie przedstawiciele wyznania katolickiego, prawosławnego, ormiańskiego apostolskiego, mojżeszowego. Oprócz szkoły katolickiej przy prawosławnym monasterze powstało w 1586 r. Bractwo Uspieńskie, które w tym samym roku otworzyło szkołę bracką (drugą po wileńskiej, powstałej w 1584 r.). Szkoła wileńska otrzymała przywilej od króla Stefana Batorego (1533–1586), natomiast szkoła lwowska także przywilej specjalny od prawosławnego patriarchy Antiochii Joachima V. Szkoły brackie służyły kształceniu elit prawosławnych, miały profil humanistyczny, a uczono w nich języka ruskiego, greki, łaciny i polskiego (Jakowenko 2011). Rozwój uspieńskiej szkoły prawosławnej nie był po myśli arcybiskupów lwowskich obrządku łacińskiego, szczególnie po zawarciu unii brzeskiej w 1596 r. Arcybiskup Jan Solikowski (1539–1603) podjął więc starania o rozbudowę szkolnictwa katolickiego. Dążył do sprowadzenia do Lwowa jezuitów i utworzenia w mieście kolegium jezuickiego, czyli nowoczesnej szkoły.

W XVI w. Towarzystwo Jezusowe, czyli jezuici, zbudowało w Europie sieć szkół średnich oraz wyższych, przejmując czasami kontrolę nad dawnymi akademiami, a czasami tworząc je na bazie wcześniejszych kolegiów, czyli szkół średnich. Zgodnie z zaleceniami Ignacego Loyoli cechą tego szkolnictwa miała być solidna nauka wyłożona głęboko, jasno i obszernie, w dyspacie „bez zbytnich subtelności scholastycznych, trudnych do zrozumienia (które są zwykle niemile widziane)” (Górecki 2014: 60). Schemat nauczania polegał na podziale na klasy i zaliczaniu partii materiału przed przejściem do

następnej klasy (kolejnego etapu edukacji), a ponadto wprowadzeniu zasad organizacji szkoły (Górecki 2014: 61).

W drugiej połowie XVI i pierwszej XVII w., oparte na zbiorze przepisów szkolnych *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu* (Metoda i system studiów Towarzystwa Jezusowego) z 1599 r., szkolnictwo jezuickie było najnowocześniejsze (Bartnicka, Bieńkowski, oprac., 2000; Piechnik 2003; Górecki 2014: 58–69). Z założenia szkoły jezuickie były bezpłatne, co potwierdzał napis nad Collegium Romanum: *Scuola di grammatica, d'umanità e dottrina cristiana, gratis* (Szkoła gramatyki, ludzkości i doktryny chrześcijańskiej, za darmo) (Górecki 2014: 61).

Do Lwowa jezuici przybyli na zaproszenie arcybiskupa J. Solikowskiego w 1584 r., za panowania króla Stefana Batorego, sześć lat po tym, jak na bazie kilka lat funkcjonującego kolegium powstała Akademia Wileńska, na podstawie aktu królewskiego zatwierdzonego przez papieża Grzegorza XIII. Arcybiskup Solikowski miał plany podobne, tym bardziej że jako sekretarz królewski mógł liczyć na przychyłność monarchy. Sprawa się jednak przeciągała. Najpierw powstała stacja misyjna, ale już po roku, w 1585 r., jezuici uzyskali pozwolenie na stałe osiedlenie się we Lwowie, do czego przyczynił się też jezuicki humanista Benedykt Herbest (ok. 1531–1598) (Grzebień 2004: 213). Prace organizacyjne nad utworzeniem kolegium kontynuował we Lwowie wybitny jezuita tych czasów Marcin Laterna (1552–1598), który w 1591 r. został przełożonym otwartego 29 września 1590 r. we Lwowie domu-rezydencji jezuickiej (Cieślak 2003: 286–304; Grzebień 2004: 356). W październiku 1608 r. w nieposiadającym jeszcze własnego lokum kolegium rozpoczęło zajęcia 28 studentów, których uczyło sześciu profesorów (Grzebień 2004: 213). Szkoła bardzo szybko zaczęła się rozrastać i miała – jak to się określa w literaturze – akademicki program kształcenia (Grzebień 2004: 378–379). Należy zauważyć, że wykłady z teologii prowadzono we Lwowie już od 1599 r. W 1608 r. zaczęto nauczać gramatyki i poetyki, w 1609 retoryki. Prawdopodobnie w 1612 r. uruchomiono studium filozofii (pełny kurs filozofii, który istniał bez przerwy do kasaty zakonu w 1773 r. [Finkel 1912a]), a rok później kurs matematyki i fizyki. Liczba studiujących wzrosła w 1609 r. do 400, w 1613 – 550, 1615 – 600 i na tym poziomie utrzymywała się także w XVIII stuleciu (Finkel 1894: 17; Grzebień 2004: 378–379). Wszystko to mimo braku własnego godnego lokum, gdyż gmach kolegium budowano do 1704 r., a do 1723 r. dobudowywano i przebudowywano (Łuszczak 2010: 9–13).

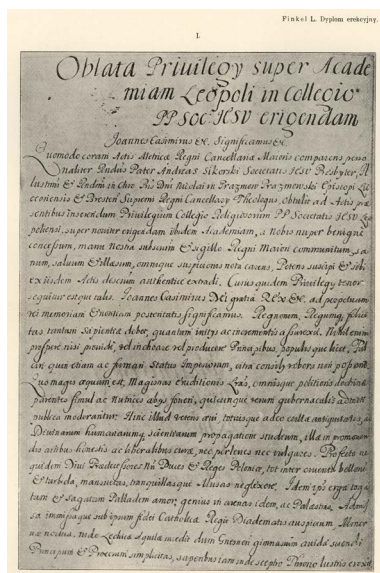
Il. 1. Dawne Kolegium/Akademia jezuitów we Lwowie (plan budynku)

Il. 2. Dawne Kolegium/Akademia jezuitów we Lwowie, widok współczesny
(obecnie ul. Teatralna 15)

W kierunku akademii

Mimo iż Towarzystwo Jezusowe miało w Rzeczypospolitej już silną pozycję i kilkanaście kolegiów, to budowa ośrodka lwowskiego napotykała wiele trudności. Kolegium prowadziło nauczanie, ale stale brakowało funduszy na wykończenie gmachu szkolnego. Sytuacja miała się poprawić po tym, jak królem został Jan II Kazimierz Waza (1609–1772), były jezuita, który wspierał Towarzystwo i otaczał się też wieloma jezuitami, także tymi ze Lwowa. Lwowskim jezuitą był ks. Jędrzej Sikorski, który wsparł starania rektora kolegium lwowskiego o wyjednanie u króla aktu przekształcenia w akademię (Finkel 1894: 19–20). Ostatecznie upór księdza Stanisława Krzykowskiego, ówczesnego rektora lwowskiego kolegium, oraz podjęcie się przez Sikorskiego misji do Jana II Kazimierza doprowadziły 20 stycznia 1661 r. do podpisania przez króla gotowego projektu aktu przekształcającego kolegium Towarzystwa Jezusowego we Lwowie w akademię (Finkel 1894: 19–21). Odbyło się to w krakowskim konwikcie jezuickim i nowicjacie przy kościele św. Macieja. Następnie Sikorski pojechał z królem do Częstochowy, gdzie na Jasnej Górze 5 lutego 1661 r. akt królewski został opatrzony pieczęcią kancelarii większej koronnej i wpisany do księgi kanclerskiej (Metryki Koronnej) prowadzonej przez kanclerza Franciszka Prażmowskiego (1617–1673). Dzięki temu, choć nie zachował się oryginał dyplomu króla Jana II Kazimierza, to pozostała oblata w księgach Metryki Koronnej (Finkel 1912b; por. Cieślak 2011: 496–498), na którą wielokrotnie powoływali się jezuici, a w XIX i XX w. ci, którzy dowodzili, że uniwersytet we Lwowie powstał na podstawie dyplomu króla Jana II Kazimierza z 20 stycznia 1661 r.

Il. 3. Fragment oblatty dyplomu króla Jana II Kazimierza

Akt króla Jana II Kazimierza stanowił, że lwowskie kolegium ma być przekształcone w pełny uniwersytet – „pod nazwą uniwersytetu, akademii ustanawiamy po wieczne czasy” – z prawem używania tych samych „praw, przywilejów i prerogatyw, wolności, tytułów, odznaczeń, godności i urzędów”, jakie posiadają akademie w Krakowie i w Wilnie, w tym do nadawania stopni akademickich bakałarza, magistra, licencjata i doktora. Ludwik Finkel, a po nim Franciszek Jaworski, pisali, że przywilej króla Jana II Kazimierza był dla idei uniwersytetu we Lwowie faktem o epokowym znaczeniu i mimo że nie został potwierdzony przez konstytucję sejmową, to przecież nigdy nie został unieważniony. Pojawiający się zarzut, że akt królewski został wydany na skutek wprowadzenia króla w błąd,

można obalić faktami, a nade wszystko tym, że ani król Jan II Kazimierz, ani jego następcy nigdy aktu owego nie odwołali (Finkel 1894: 22; Jaworski 1912: 20).

Po niespełna czterech miesiącach od podpisania dyplomu, 15 maja 1661 r. król Jan II Kazimierz wysłał do papieża Aleksandra VII list², w którym zwracał się do głowy Kościoła o zatwierdzenie akademii lwowskiej i udzielenie jej apostolskiego błogosławieństwa (Załęski 1903: 152; Finkel 1894: 23; Cieślak 2011: 467).

Wydawało się, że sprawa zmierza ku szczęśliwemu zakończeniu. Nie doceniono jednak strażników monopolu krakowskiej wszechnicy (Cieślak 2011: 468–482).

Akademia Lwowska Towarzystwa Jezusowego (1661–1773) – walka o prawa akademickie

Badacze dziejów Uniwersytetu Lwowskiego wskazują, że to częstochowscy paulini poinformowali Akademię Krakowską o zamachu na jej prawa (Finkel 1894: 19–21; Jaworski 1912: 17–24; Cieślak 2011: 467). Bardzo szybko krakowscy akademicy rozpoczęli walkę o swoje prawa do wyłączności w części Rzeczypospolitej Obojga Narodów, czyli Koronie.

Działania Akademii Krakowskiej dostrzegli natychmiast jezuiti, w tym wspomniany ks. Sikorski, który wydał w Warszawie broszurę w tej sprawie. Bronił w niej stanowiska o naglącej potrzebie akademii we Lwowie. Broszurę otrzymali wszyscy posłowie rozpoczętego 2 maja 1661 r. sejm. Wydawało się, że starania jezuitów zwieńczone zostaną zatwierdzeniem sejmowym, tym bardziej że popierali ich najpotężniejsi, na czele z królem. Po stronie jezuitów zaangażował się też marszałek wielki koronny Jerzy Lubomirski (1616–1667), który robiącym podchody przedstawicielom Akademii Krakowskiej odpowiedział: „Nic z tego nie będzie; nie macie prawa przeszkadzać, majestat Rzeczypospolitej wymaga więcej akademii” (cyt. za: Jaworski 1912: 26). A mimo to do zatwierdzenia dyplomu królewskiego nie doszło z powodu zaskakującego zachowania znacznej części rajców lwowskich,

² Oto treść listu: „Najdostojniejszy i błogosławiony w Chrystusie Ojcie, najłaskawszy Panie. Po ucałowaniu błogosławionych stóp Waszej Świątobliwości, od królestw moich i możnowładców składam wyrazy najpokorniejszego szacunku. Choć zaistniało tak wiele poważnych trudności, związanych z obecnymi czasami i wydarzeniami, to jednak nie chcę zbyt łatwo rezygnować z żadnej okazji szerzenia w Królestwie moim i jego prowincjach cnoty i nauki, w przekonaniu, że stanowią one najtrwalsze podwaliny Rzeczypospolitych. Ponieważ zaś ostatnio z bardzo poważnych przyczyn, przedstawionych Waszej Świątobliwości przez Najdostojniejszego Kardynała Orsini, Protektora Królestwa, sprawa katolicyzmu wymaga, żeby we Lwowskim Kolegium Towarzystwa Jezusowego powstało wielowydziałowe studium generalne, chętnie wyraziłem na to zgodę i zezwoliłem na wydanie Dokumentu erygującego Akademię i Uniwersytet. Proszę zatem usilnie Waszą Świątobliwość, by raczyła udzielić aprobaty i błogosławieństwa tej mojej decyzji i na zawsze ją potwierdzić. Polecając niniejszym listem ową sprawę ojcowskiej życzliwości Waszej Świątobliwości, łaski tej dla siebie i dla moich poddanych w pokorze się dopraszam. Dan w Warszawie, na walnym zebraniu sejm, dnia 15 maja 1661 roku, panowania naszego w Polsce roku 13., w Szwecji 14. Świątobliwości Waszej najuległszy syn JAN KAZIMIERZ, KRÓL” (Cieślak 2011: 499).

które wykorzystali przedstawiciele Akademii Krakowskiej – obawiając się o wynik głosowania, doprowadzili do przyjęcia rezolucji o odłożeniu zatwierdzenia na przyszły sejm. Czas jednak nie sprzyjał jezuitom. Przed sejmem 1662 r. wysłannicy Akademii Krakowskiej Łukasz Piotrowski i Kazimierz Stekanowicz umiejętnie podeszli drobną szlachtę oraz dotarli do byłych wychowanków Akademii Krakowskiej, oczerniając fałszywymi pomowieniami lwowskich jezuitów i namawiając do stanowczego sprzeciwu wobec przekształcenia ich kolegium w akademię. Rektor Krzykowski i działający w jego imieniu ksiądz Sikorski chyba nie zdawali sobie do końca sprawy z tak znacznego odwrócenia się posłów od popierania akademii we Lwowie. Ciosem okazał się inspirowany z Krakowa protest 31 posłów z Korony, na czele z marszałkiem sejmiku Janem Wielopolskim (1630–1688), przeciwko przywilejowi królewskiemu dla akademii lwowskiej, uzyskanemu – jak napisano – *ad male narrata*, czyli „ze złej rady” (Jaworski 1912: 29). Ponownie nie doszło do uchwały sejmowej. Tuż po sejmie 21 maja 1662 r. zmarł bojownik o zatwierdzenie dyplomu królewskiego pierwszy rektor Akademii ks. Stanisław Krzykowski (Grzebień 2004: 338). W roku następnym toczył się spór przed papieżem Aleksandrem VII, przed którego majestat Akademia Krakowska wysłała swojego najlepszego teologa ks. Marcina Winklera (?–1700). Papież, chcąc pogodzić obydwie strony, zaproponował, aby jezuita zadowolili się nadawaniem stopni doktora z teologii i filozofii, a zrezygnowali z prawa i medycyny. Jezuita nie zaakceptowali jednak propozycji papieża, argumentując, że „nie wolno nam ukracać woli królewskiej wyrażonej w dyplomie” oraz że prawo nadawania doktoratów z filozofii i teologii posiadają już na mocy dawnych bulli papieskich (Finkel 1894: 23).

Pogrom antyżydowski z 1664 r. z udziałem lwowskich studentów zapewne przyczynił się do tego, że jezuita stracili zapał do walki o zatwierdzenie przez sejm dyplomu królewskiego. Wrócili do „pracy u podstaw”, czyli zadbania o kolegium. Wzmocnili kształcenie na poziomie akademickim, choć bez posługiwania się tytułem akademii. Starali się też wprowadzić większą karność wśród słuchaczy. Kilka lat później, w 1673 r. – na podstawie bulli Juliusza III z 1552 r. – generał zakonu Giovanni Oliva (1600–1681) zatwierdził dla kolegium we Lwowie prawo nadawania doktoratów z teologii i filozofii (Grzebień 2004: 378–380).

Wyciszenie sporu, dobra organizacja nauczania, rozbudowa lokalowa, solidna edukacja sprawiły, że lwowska szkoła jezuicka w świadomości społecznej i miejskiej postrzegana była jako akademia. Jezuita nie zrezygnowali z myśli o uregulowaniu statusu prawnego swej uczelni i gdy nadarzyła się okazja – tym razem za panowania Augusta III Sasa (1696–1763) – upomnieli się o ponowne zatwierdzenie przywileju Jana II Kazimierza. Tym razem przy poparciu arcybiskupa lwowskiego Wacława Sierakowskiego (1700–1780) doprowadzili do tego, że 18 kwietnia 1758 r. król August III Sas potwierdził dyplom erekcyjny Akademii Lwowskiej wydany przez króla Jana II Kazimierza. Ulegając

zabiegom jezuitów, król wysłał także pismo do papieża Klemensa XIII z prośbą o przyznanie kolegium lwowskiemu praw, jakie posiada Akademia Krakowska (Jaworski 1912: 41). Rok później papież Klemens XIII bullą *Cunctis ubique paleat* z 24 marca 1759 r. udzielił apostolskiej aprobaty akademii we Lwowie, określając jej nieco szersze od zamierzonych ramy (Finkel 1894: 27).

Odtąd Akademia Lwowska mogła nadawać stopnie naukowe oraz dokonywać promocji. Jednak dyplom królewski i bulla papieska rozpętały na nowo walkę z Akademią Krakowską, tak ostrą, „że jej nawet równać nie można z agitacją z przed stu lat, kiedy chodziło o zatwierdzenie przywilejów Jana Kazimierza” (cyt. za: Jaworski 1912: 41).

Wydawałoby się, że jezuici lwowscy mają wyjątkowo mocne karty. Wydrukowali więc broszurę *Dyskurs dwóch ziemianów z okazji wydanej bulli od ojca św. Klemensa XIII. na lwowską Akademię* (Jaworski 1912: 42). Jednak przeciwnicy ich wszem wobec rozgłaszali o niebezpiecznym naruszaniu praw i przywilejów Akademii Krakowskiej. Nacisk był tak duży, że z kancelarii królewskiej wydano dwa dekrety przekazujące sprawę sądom asesorskim (Woźniakowa 1990), jednocześnie zakazujące jezuitom cokolwiek czynić przed wyrokiem w sprawie. Tymczasem na sejmikach szlacheckich uchwalano „protesta” (które – zdaniem Jaworskiego – wniosła szlachta wołyńska, czernichowska, krakowska, oświęcimska i zatorska) przeciwko akademii jezuickiej we Lwowie, do których przyłączyła się także lwowska kapituła. Jezuici mieli przeciwko sobie także prymasa Władysława Łubieńskiego (do 1759 r. arcybiskupa lwowskiego), biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka oraz licznych dygnitarzy państwowych (Jaworski 1912: 41). Z czasem do przeciwników akademii dołączyły inne ziemie oraz dostojnicy kościelni i państwowi.

Tymczasem we Lwowie jezuici (mając dyplom królewski i bullę papieską) wyznaczili uroczyste otwarcie Akademii i promocję pierwszych doktorów (Sobol, oprac., 1987: 44–45). Spór wokół lwowskiego ośrodka akademickiego narastał. Świadczą o tym m.in. pochodzące z tego czasu dziesiątki broszur, protestów itp. – za i przeciw akademii (np. List Piotra Potockiego)³.

Nigdy nie został wydany akt prawny, który uznałby dyplomy królewskie za nieważne, co podkreślano m.in. w historii lwowskiego kolegium *Historia Collegii Leopoldiensis Jesu manu propria R.P. Matthiae Wielewicz pro tunc rectoris diligentissime collecta et descripta ad annum 1669, quo anno obdormivit in Domino*) ks. Macieja Wielewicza oraz w późniejszych licznych publikacjach.

W 1772 r., w wyniku pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej Lwów został włączony do Austrii. Rok później na mocy brewe *Dominus ac Redemptor* ogłoszonego przez

³ [<https://polona.pl/item-view/fcf27ee1-42b2-4065-a164-8d9673f9b04c?page=0>] [dostęp online: 10.03.2023].

papieża Klemensa XIV zlikwidowano zakon jezuitów, a tym samym zamknięto szkoły prowadzone przez to zgromadzenie.

Uniwersytet Józefiński (1784–1805)

Koniec XVIII w. i pierwsza połowa wieku XIX to okres intensywnych zmian w europejskiej edukacji. Przyczyniła się do tego wymuszona na papieżu Klemensie XIV przez Burbonów likwidacja w 1773 r. zakonu jezuitów, który w ogromnej części tworzył europejskie szkolnictwo średnie i wyższe. Na bazie majątku zakonu powstał Fundusz Edukacyjny, którym kierowała Nadworna Komisja Edukacyjna, mająca na celu rozbudowę szkolnictwa, szczególnie parafialnego (Dobrzański 1929; Dobrzański 1967: 179–191). Było to zgodne z ideą przyświecającą cesarzowej Marii Teresie Habsburg odseparowania edukacji od Kościoła (Tomczyk 2011: 13–22).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że zlikwidowanie Akademii Lwowskiej nie było na rękę cesarzowej. Dowodem na to ma być fakt, że już w roku kasaty jezuitów 1773 r. przybył do Lwowa protomedyk Galicji Andrzej Krupiński (1744–1783), który miał zorganizować we Lwowie naukę medycyny. W listopadzie 1776 r. uruchomiono we Lwowie w nowo wybudowanym gmachu kolegium pijarskiego terezańskie Collegium Nobilium – Collegium Theresianum.

Il. 4. Dawne Collegium Nobilium, fot. Adam Lenkiewicz, Lwów 1937

Il. 5. Collegium Nobilium, widok współczesny
(dawna ul. S. Głowińskiego, obecnie ul. Czernihiwska 7)

Ludwik Finkel pisał, że z analizy korespondencji cesarzowej Marii Teresy Habsburg wynikała wola utworzenia we Lwowie pełnego uniwersytetu. Na potwierdzenie tych dążeń wskazał, że uruchomione we Lwowie od 1774 r. instytuty mające kształcić medyków, teologów, prawników stanowiły „pełny zakład naukowy”, który od 1777 r. określano terminem „corpora szkół wyższych” (Finkel 1894: 36–44; Redzik 2017a: 83).

Po śmierci cesarzowej jej najstarszy syn Józef II Habsburg (1741–1790) postanowił kontynuować reformę szkolnictwa, zmierzając do podporządkowania całego systemu nauczania władzy monarszej i zupełne odcięcie go od wpływów kościelnych. System szkolny miał być jednolity, a zadanie szkół miało polegać na kształceniu urzędników dla państwa. Program nauczania miał być podporządkowany temu, co użyteczne dla państwa, gdyż studia uniwersyteckie nie miały służyć kształceniu uczonych, lecz urzędników. Wprowadzenie reform powierzono przewodniczącemu Nadwornej Komisji Edukacyjnej dyplomacie Gottfriedowi baronowi van Swietenowi (1733–1803)⁴. Po trzech latach przygotowań 21 października 1784 r. cesarz Józef II podpisał dyplom fundacyjny Uniwersytetu we Lwowie (Jaworski 1912: 56). Dokument przewidywał, że uczelnia będzie się składała z czterech wydziałów (teologii, prawa, medycyny i filozofii). W ten sposób – decyzją

⁴ Realizowany przez van Swietena system nauczania okazał się z perspektywy czasu zgubny dla austriackiego szkolnictwa wyższego.

monarchy – powstał formalnie niezależny od Kościoła katolickiego państwowy Uniwersytet Lwowski (UL), który na cześć fundatora nazwano Uniwersytetem Józefińskim. Pierwszym rektorem został biskup rzymskokatolicki przemyski, a jednocześnie stronnik cesarski Wacław Betański (1715–1786)⁵, który kierował też pracami *consistorium*, czyli senatu akademickiego. Składał się on z rektora, dziekanów czterech wydziałów (profesorów, którzy przybyli z innych prowincji Austrii) oraz czterech seniorów fakultetów. Dziekani byli równocześnie dyrektorami studiów. Na dyplomach poszczególnych wydziałów figurowały pieczęcie (por. Redzik 2017a: 101).

Uniwersytet uruchomiono 16 listopada 1784 r. po uroczystej inauguracji, która rozpoczęła się w nowej auli bibliotecznej dawnego kościoła potrynitańskiego. W wydaniu wzięli udział m.in. gubernator Galicji Joseph Brigido von Bresowitz – jako komisarz cesarza, wysocy dostojnicy państwowi i miejscy oraz generałowie. Gubernator przekazał rektorowi akt erekcji *Universitatis Josephini*, pieczęcie oraz klucze.

Rok erekcji Uniwersytetu Józefińskiego zbiegł się z reformą edukacji w całym państwie. Cesarz Józef II wydał w 1784 r. najwyższe postanowienie, na mocy którego wyłączył ostatecznie studia niższe z nauczania akademickiego, tworząc gimnazja akademickie, czyli przygotowujące do studiów uniwersyteckich. Zreformowano też szkoły trywialne i wiejskie, czyli szkoły elementarne i szkoły normalne powstałe na bazie dawnych kolonii akademickich oraz szkół klasztornych. Nazywano je teraz gimnazjami. Nauczanie w gimnazjum trwało pięć lat i obejmowało trzy klasy gramatykalne i dwie humaniora (*artes humaniora*).

Po śmierci Józefa II, kiedy w lutym 1790 r. tron objął Leopold II Habsburg (1747–1792), powołał on komisję mającą przygotować nową organizację szkolnictwa. Kierował nią prawnik Karl von Martini (1726–1800). Postanowił on wprowadzić do szkolnictwa wyższego w znacznie większym stopniu niż dotychczas samorząd uniwersytecki, tzw. Konsess naukowy⁶. Następca Leopolda II – Franciszek I Habsburg (1768–1835) odwrócił reformy swojego ojca. W 1795 r. utworzył Komisję Rewizyjną Studiów (*Studienrevisionskommission*), na czele której stanął Henryk Rotenhan – przeciwnik reform Leopolda i Martiniego (Dobrzański 1967: 181). Na podstawie dekretu cesarskiego 22 września 1802 r. w całej monarchii zlikwidowano Konsessy naukowe, a w ich miejsce przywrócono system centralnego zarządzania edukacją za pośrednictwem dyrektoriatów, którymi kierowali urzędnicy polityczni i sądowi (Finkel 1894: 152). Nie chcąc utrzymać

⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 103, [AUWR_UA_000_26_0_5_103_56111](#).

⁶ Konsess naukowy funkcjonował od 17 kwietnia 1792 r. do 1802 r. jako naczelną władza szkolna w Galicji, która decydowała niemal o wszystkim, co dotyczyło edukacji – od kwestii nauczycieli szkół ludowych po obsadę katedr na uniwersytecie oraz od kwestii wynajmowania sal dla szkół ludowych, przez kwestie budowy gmachów szkolnych po zagadnienia związane z egzaminami oraz stypendiami dla uczniów i studentów (Finkel 1894: 148; Redzik 2017a: 88–89).

dwóch uniwersytetów, cesarz postanowił w 1803 r. o przekształceniu Uniwersytetu Lwowskiego w liceum, a właściwie o jego przeniesieniu do Krakowa, choć jeszcze w 1802 r. rozważano mniejsze miasto, w tym Jarosław. 20 października 1803 r. cesarz zatwierdził jednak uchwałę komisji nadwornej o przekształceniu uniwersytetu. Dwa lata później na podstawie rozporządzenia cesarskiego *Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Galizien und Lodomerien* (numer XLIV, 165–170) z 9 sierpnia 1805 r. formalnie przeniesiono cesarski państwowy uniwersytet ze Lwowa do Krakowa. Konsystorium uniwersytetu, czyli senat akademicki, zebrał się po raz ostatni 10 października 1805 r. celem dokonania podsumowań oraz rozważenia dalszych działań. Część profesorów została we Lwowie, gdzie prowadzili wykłady w liceum, część wyjechała do Krakowa, a część do innych miast. Jak ustalił Ludwik Finkel, insygnia uniwersyteckie oddano do Wiednia, gdzie 15 czerwca 1810 r. przetopiono je na kruszec (Finkel 1894: 154; Redzik 2017a: 90). Tak formalnie zakończył z końcem 1805 r. istnienie Uniwersytet Józefiński, ale nie skończyły się dzieje Uniwersytetu Lwowskiego, który – co prawda zdegradowany – ale nadal prowadził działalność w tych samych gmachach i częściowo z tymi samymi wykładowcami, przy czym z wydziału lekarskiego pozostawiono tylko nauczanie chirurgii, położnictwa i weterynarii.

Liceum Lwowskie (1805–1817)

Z likwidacją Uniwersytetu Józefińskiego zbiegło się zwieńczenie reform Franciszka I w obszarze szkolnictwa. W 1805 r. w Austrii wprowadzono *Politische Schulverfassung*, czyli Powszechny Regulamin Szkolny. Obowiązywał on aż do 1866 r., a w zmiennej postaci do 1873 r. – uzupełniany licznymi regulacjami niższej rangi. Akt ten stał się jednym z najbardziej restrykcyjnych w swoich czasach – był wstecznictwem zarówno w stosunku do reform józefińskich, jak i do działalności Komisji Edukacji Narodowej w Polsce (Grodziski 1981: 729). Założenia *Politische Schulverfassung* opierały się na przekonaniu, że nie należy dążyć do kształcenia większej liczby osób, szczególnie pochodzenia plebejskiego. Ograniczono liczbę szkół średnich, zdegradowano niektóre szkoły wyższe (w tym UL do rangi liceum). Nauka w gimnazjach, do których trafiało się w wieku 10 lat po ukończeniu szkoły normalnej (ludowej, czyli elementarnej) lub po okresie nauki domowej w rodzinach szlacheckich, trwała 5–6 lat. Po ukończeniu gimnazjum można było rozpocząć pracę urzędniczą lub kontynuować naukę w liceum, czyli szkole „półwyższej”, której ukończenie dawało prawo wstępu na uniwersytet.

Liceum Lwowskie istniało w latach 1805–1817. Nauczanie odbywało się według dotychczasowych programów uniwersyteckich, ale okrojonych. Było dwuetapowe – na pierwszym etapie odbywano kurs wstępny, czyli dwuletnie studium filozoficzne, a na drugim studiowano na trzyletnim studium prawniczym, trzyletnim studium teologicznym lub

dwuletnim studium medyko-chirurgicznym (Michalski 1977: 145–146). Zachowano też strukturę uniwersytetu. Urząd rektora pozostał, ale zlikwidowano urzędy dziekańskie. Senat składał się nadal z rektora i pięciu dyrektorów studiów. Nie można było się doktoryzować, a profesorowie mieli uposażenie nauczycieli liceów, a nie uniwersytetu. Liczba uczniów była jednak znacznie wyższa niż liczba studentów uniwersytetu w Krakowie. W 1805 na pierwszym roku uczyło się 245, a na drugim – 192 uczniów. W następnym roku na pierwszym roku było 290, a na drugim – 230 uczniów. Z kolei w 1808 na pierwszym roku było 322, na drugim 188, zaś na teologii 350 uczniów, a na prawie 160 (Finkel 1894: 170).

Uniwersytet Franciszkański (1817–1918)

Kiedy w Austrii w 1805 r. wprowadzono uwsteczniające reformy szkolne, w Europie następowało przemodelowanie myślenia o edukacji na poziomie wyższym. To na początku XIX w. (po klęsce w wojnie z Francją) powstała w Berlinie humboldtowska koncepcja uniwersytetu. Zakładała ona, że edukacja ma się odbywać na trzech poziomach: podstawowym, średnim i wyższym; że każdego roku ma się rozpoczynać o konkretnej porze – wprowadzono pojęcie roku szkolnego; na poziomie wyższym edukacja ma się łączyć z uprawianiem nauki, a uniwersytet jest niezależny, samorządny, wolny. Przepustką do studiów miała odtąd być matura (egzamin dojrzałości), która od 1812 r. wieńczyła edukację w ośmioklasowym gimnazjum. 16 sierpnia 1809 r. w Berlinie powstał Uniwersytet Berliński (niem. Berliner Universität). Otrzymał on w 1828 r. imię panującego króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III (niem. Friedrich-Wilhelms-Universität), ale inicjatorem jego powstania był filozof i językoznawca Wilhelm von Humboldt (1767–1835)⁷. Taki uniwersytet miał wyłączność na kształcenie nauczycieli dla gimnazjów; nauczyciel musiał jednak zdać jeszcze egzaminy nauczycielskie, które organizowano z czasem na wydziale filozoficznym uniwersytetu. Wobec kandydatów na profesorów uniwersyteckich wprowadzono wymóg dorobku naukowego oraz kompetencji dydaktycznych. Wymóg naukowy to posiadanie stopnia doktora, zaś kompetencje dydaktyczne należało wykazać w trakcie procedury uzyskiwania prawa wykładania (*venia legendi*), czyli habilitacji. Ten, kto uzyskał prawo wykładania z konkretnego przedmiotu na konkretnym wydziale uniwersytetu, stawał się docentem prywatnym tego przedmiotu na tym konkretnym uniwersytecie (początkowo w *Składach uniwersytetu* podawano w opisie: „habilitowany docent prywatny...”). I chociaż w samych Niemczech model Humboldta w ramach centralistycznych reform został na wiele lat zarzucony, to od drugiej połowy XIX w. upowszechnił się w całej Europie, a w XX w. dotarł także do USA (Waltoś 2016: 33).

⁷ Od 1949 r. uczelnia ta nosi nazwę Uniwersytet Humboldtów w Berlinie na cześć braci Wilhelma i Alexandra.

Tymczasem w cesarstwie rządzone przez Franciszka I obowiązywał przestarzały zamordystyczny regulamin szkolny z 1805 r. Władze uniwersytetu, czyli rektor, senat oraz dziekani, podlegały gubernatorowi i urzędowi gubernatorskiemu Galicji, który ingerował nawet w treść wykładów oraz badania naukowe (Redzik 2017a: 99). Dopiero w 1849 r. zreorganizowano gimnazja na wzór niemiecki (humboldtowski), czyli wprowadzono szkoły ośmioklasowe, które kończyło się egzaminem dojrzałości. Na uniwersytetach model wolnego samorządowego uniwersytetu łączącego naukę z dydaktyką przebiegał się przez ograniczenia jeszcze wiele lat – aż do końca lat 60. XIX w.

W takich warunkach doszło do wydania przez cesarza Franciszka I aktu erekcyjnego uniwersytetu we Lwowie, być może wymuszonego po części też „filopolską” polityką Aleksandra I Romanowa w Królestwie Polskim (Michalski 1977: 147) i utworzeniem przez niego w 1816 r. Uniwersytetu Warszawskiego (UW). Miało to miejsce 7 sierpnia 1817 r. Uroczysta inauguracja odbyła się 4 listopada 1817 r. według takiego samego programu jak w roku 1784, w tym samym gmachu potrynidarskim i w tej samej sali bibliotecznej znajdującej się w nawie dawnego kościoła (Jaworski 1912: 71). Pierwszym rektorem odnowionego Uniwersytetu Franciszkańskiego został arcybiskup lwowski Andrzej Ankwicz (herbu Abdank) (1777–1838)⁸, który dbał o dyscyplinę wśród duchownych, a także o rozwój szkolnictwa ludowego, ale nie mógł – z uwagi na taką, a nie inną politykę państwa – uczynić z uniwersytetu znaczącego ośrodka nie tylko dydaktycznego, lecz także naukowego.

Uniwersytet, choć przewidziany jako czterowydziałowy, nie utworzył wydziału lekarskiego. Istniało na nim jedynie kilka katedr medycznych, które działały jako Instytut Medyko-Chirurgiczny kształcący niższych lekarzy (określanych chirurgami) i akuszerki. Uniwersytet Franciszkański, podobnie jak Uniwersytet Józefiński, był w pierwszym okresie uczelnią dydaktyczną, a nie jednostką naukową. Profesorowie nie mieli swobody wykładu, gdyż program i podręczniki zatwierdzano w Wiedniu. Uniwersytet podporządkowany był administracyjnie władzy państwowej i krajowej. Wydział Filozoficzny nadal był „przygotowawczy”. Najliczniejszy był Wydział Prawa, na którym studiowano w celu zdania egzaminów prawniczych. W pierwszych latach na Uniwersytecie Franciszkańskim nauczano w języku łacińskim, natomiast w kolejnych wprowadzano jako wykładowy niemiecki. Od 1817 r. istniała Katedra Języka i Literatury Polskiej, ale język polski był właściwie lektorem⁹.

Upadek powstania listopadowego w 1831 r. wzmógł germanizację również na uniwersytecie. Język niemiecki wypierał łacinę. Polscy wykładowcy stanowili rzadkość, np. Franciszek Stroński (1803–1865)¹⁰, Rusinów (Ukraińców) właściwie nie było (wyjątek to Wydział Teologiczny). We Lwowie życie naukowe niemal nie istniało, z wyjątkiem

⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 24, [AUWR_UA_000_26_0_5_24_49163](#).

⁹ Zob. artykuły poświęcone filologii polskiej w niniejszym tomie.

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1830, [AUWR_UA_000_26_0_5_1830_56667](#).

Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Ossolineum), wokół którego budował się polski potencjał naukowy. Wiosna Ludów, która przetoczyła się przez Europę, mimo pokładanych nadziei w szkolnictwie, nie przyniosła oczekiwanych długotrwałych zmian. Mimo że minister wyznań i oświaty 29 września 1848 r. wyraził zgodę na wprowadzenie polskich wykładów, to silny sprzeciw niemieckich profesorów zaprzepaścił tę szansę. Nie pomogło nawet przełożenie o miesiąc rozpoczęcia roku akademickiego z 1 października na 1 listopada 1848 r. (Michalski 1977: 283). Rozporządzeniem ministra wyznań i oświaty z 4 grudnia 1848 r. przywrócono język niemiecki jako jedyny język wykładowy na UL. Kurs germanizacyjny zaostrzono (Redzik 2017a: 111). 16 grudnia 1854 r. niemiecki stał się językiem wykładowym we wszystkich gimnazjach i na uniwersytetach w państwie (z nielicznymi wyjątkami) (Grzybowski 1982: 426–427). Bezwzględna polityka trwała przez 50 lat XIX w. Realizował ją kolejny władca – Franciszek Józef I Habsburg (1830–1916).

Szkolnictwo wyższe w Austrii było ciągle regulowane przepisami ogólnopaństwowymi. W 1849 r. ministrem wyznań i oświaty został Leopold von Thun (1811–1888), konserwatysta, który stopniowo wprowadzał zmiany w szkolnictwie (Surman 2019: 43). Jeszcze w tym samym roku wprowadzono ogólnoaustriacką tymczasową ustawę *Provisorisches Gesetz über die Organisation der akademischen Behörden*. Przewidywała ona m.in. swobodny wybór władz akademickich (rektora, dziekanów i prodziekanów – nowo powstały urząd). Ustawa miała obowiązywać przez cztery lata, ale – jak to bywa w przypadku regulacji tymczasowych – obowiązywała do 1873 r., kiedy weszła w życie nowa ustawa o organizacji władz akademickich (Patkaniowski 1964: 224). Regulacja z 1849 r. obudowana została wieloma regulacjami ministerialnymi, które pozwalały na ograniczenie autonomii uniwersyteckiej i dalszą germanizację.

Szczegółowo organizację studiów uniwersyteckich określały rozporządzenia ministerialne. Istotne znaczenie miało rozporządzenie ministra wyznań i oświaty z 1 października 1850 r. *Allgemeine Anordnungen über die Facultätsstudien der Universitäten*, wydane na podstawie postanowienia cesarskiego z 19 września tegoż roku. Dotyczyło ono organizacji studiów na wydziałach uniwersyteckich. Określało m.in. stosunek studentów do uczelni. Odrębnym regulacjom podlegały studia na poszczególnych wydziałach (Redzik 2017a: 116). Weszły one w życie w roku akademickim 1850/51 i wprowadziły zasadnicze zmiany w kształceniu. Zniesiono dotychczasowy obowiązek odbywania przez wszystkich studentów studiów filozoficznych jako wstępnych. Od tej pory Wydział Filozoficzny stał się równorzędny wydziałom: teologii, prawa i medycyny (ten ostatni jednak we Lwowie nie istniał aż do 1894 r.), a studia na nim obejmowały humanistykę oraz nauki matematyczno-przyrodnicze¹¹.

¹¹ W 1850 r. na tym Wydziale habilitował się do wykładu z fizyki matematycznej Wojciech Urbański (Wróblewski 2017: 710) i była to prawdopodobnie pierwsza habilitacja na austriackim uniwersytecie.

Il. 6. Gmach główny Uniwersytetu Lwowskiego od 1851 r., widok współczesny
(dawna ul. św. Mikołaja, obecnie ul. M. Hruszewskiego 4)

Gimnazja nadal były traktowane jako „zakłady naukowe” dające nobilitujące wykształcenie (*census*), ale – na wzór niemiecki – miały odtąd zapewnić przygotowanie kandydatów na uniwersytet. Po przekształceniu Wydziału Filozoficznego liczba studentów spadła na nim o niemal 90%, ale w kolejnych latach stale rosła, co było związane z rozbudową sieci gimnazjów i potrzebą wykształcenia profesorów dla tych szkół. Jednocześnie katedry na Wydziale Filozoficznym zaczęły stawać się ośrodkami rozwoju nauk humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych. Rozporządzenie ministra wyznań i oświaty zatytułowane *Über die Regelung der rechts- und staatswissenschaftlichen Studien an den österreichischen Universitäten* z 2 października 1855 r. wprowadziło nową organizację studiów na Wydziale Prawa (Finkel 1894: 309; Patkaniowski 1964: 225–226). W 1872 r. wprowadzono rozporządzenie *Verordnung des Ministers für K. u. U. vom 15. IV. 1872, bezüglich der Erlangung des Doktorates an den weltlichen Fakultäten* (Verordnung 1872) o uzyskiwaniu stopnia doktora praw, które podobnie jak rozporządzenie z 2 października 1855 r. wprowadzało trzy egzaminy ściśle zwane rygorozami (historyczne, sądowe, polityczne). Ostatnią austriacką regulacją studiów prawniczych było prawo *Gesetz vom 20 April 1893 betreffend die rechts- und staatswissenschaftliche Studien und Staatsprüfungen* z 20 kwietnia 1893 r. (Gesetz 1893).

W latach 50. uregulowania prawne rozmijały się z praktyką, gdyż działania rządu centralnego miały charakter neoabsolutystyczny i nacjonalistyczny, co przejawiało się

blokowaniem obsady katedr, która zależała wyłącznie od Ministerstwa WiO. Dla uzyskania nominacji profesorskiej ważniejsza była opinia polityczna od kwalifikacji naukowych (Patkaniowski 1964: 227). W konsekwencji wprowadzono obok dziekana funkcję dyrektora studiów (*Studiendirektor*), blokowano dostęp do katedr Polakom – nie powołując zgłaszających się kandydatów lub usuwając ich z katedr, co miało miejsce na Uniwersytecie w Krakowie w 1852 r. (Surman 2012: 41).

Kandydat na studia musiał posiadać obywatelstwo austriackie, świadectwo ukończenia ośmioklasowego gimnazjum wyższego (klasycznego) – czyli wprowadzoną wówczas na wzór niemiecki maturę. Studia były płatne, ale istniał system zwolnień z opłat i odroczeń, np. z czesnego zwolnieni byli synowie profesorów (Żukowski 2011: 414).

Podejmowane na przełomie lat 50. i 60. XIX w. reformy w cesarstwie austriackim (m.in. próba wprowadzenia konstytucyjnego systemu federacyjnego) przekładały się również na sytuację na UL i zapowiadały daleko idące zmiany¹². Sprzyjały temu wydarzenia polityczne, m.in. przegrana z Prusami w 1866 r. bitwa pod Sadową, powstanie rok później dualistycznej monarchii austro-węgierskiej, wraz z Galicją mającą od 1868 r. najszerzą autonomię spośród siedemnastu krajów koronnych wchodzących w skład austriackiej części Austro-Węgier (Kieniewicz, oprac., 1952).

Na Wydziale Filozoficznym od 1856 r. wykłady w języku polskim prowadził jedynie profesor języka i literatury polskiej Antoni Małecki (1821–1913)¹³. W 1868 r. zezwolono na prowadzenie wykładów w języku polskim z logiki¹⁴ sędziwemu profesorowi Mikołajowi Lipińskiemu (1806–1874)¹⁵. Następnie, po rocznej przerwie, profesurę i wykład objął Euzebiusz Czerkawski (1822–1896)¹⁶. Trzeci wykład po polsku prowadził (mimo wielu przeszkód)¹⁷ Ksawery Liske (1838–1891)¹⁸. Pierwszym na Wydziale Prawa wykładającym w języku polskim¹⁹ był profesor prawa rzymskiego Jozafat Zielonacki

¹² Ze zmianami w państwie zbiegło się wydarzenie symboliczne, mianowicie w 1861 r. uniwersytet zamówił w Wiedniu berła uniwersytecie (poprzednie zostały zniszczone w 1848 r. w czasie ostrzału uczelni). Jak wskazuje się w literaturze, miało to miejsce w 200. rocznicę wydania dyplomu erekcyjnego dla Akademii Lwowskiej w 1661 r. przez króla Jana Kazimierza, ale nie ma śladów, aby ta okoliczność miała wpływ na decyzję uniwersytetu właśnie w tym roku. Otrzymane w 1862 r. berła stały się po trosze zapowiedzią i symbolem nadchodzących zmian, dlatego niektórzy autorzy podkreślają zbieżność dat 1661 i 1861.

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1178, [AUWR_UA_000_26_0_5_1178_56775](#).

¹⁴ E. Czerkawski prowadził wykład tylko przez dwa lata (Starzyński 1894: 33).

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1110, [AUWR_UA_000_26_0_5_1110_56791](#).

¹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2059, [AUWR_UA_000_26_0_5_2059_62786](#).

¹⁷ Większość profesorów wydziału protestowało przeciwko wykładowi po polsku. Jednak 5 lipca 1868 r. K. Liske skierował do Ministerstwa WiO pismo w tej sprawie. Po roku, we wrześniu 1869 r., ministerstwo zezwoliło na wykłady w języku polskim Liskemu z historii oraz dyplomatyki (Starzyński 1894: 35; Redzik 2017a: 124).

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

¹⁹ Od 1863 r. J. Zielonacki w wykładzie prowadzonym po niemiecku mógł uwzględniać polską terminologię, a od lutego 1867 r. prowadził dodatkowy wykład prawa rzymskiego w języku polskim.

(1818–1884)²⁰. W kwietniu 1867 r. wykłady w języku polskim z procesu cywilnego powierzono Maurycemu Kabatowi (1814–1890)²¹, z prawa karnego – Feliksowi Gryzieckiemu (1837–1923)²², a z prawa cywilnego Ferdynandowi Źródłowskiemu (1843–1894)²³ (Redzik 2017b: 397–410). W 1862 r. wprowadzono na Wydziale Prawa wykłady w języku ruskim (ukraińskim) przedmiotów wchodzących w zakres jednego z trzech zdawanych podczas studiów egzaminów, a mianowicie egzaminu sądowego – najbardziej ukierunkowanego na wiedzę praktyczną²⁴. Były to prawo cywilne, proces cywilny, prawo karne i proces karny. Od 1868 r. wykład z prawa karnego prowadził adwokat Iwan Dobrianski (ukr. Іван Добрянський, w DALO jako Jan Dobrzański) (1842–1919)²⁵, który w 1870 r. rozszerzył habilitację o wykład prawa karnego w języku ukraińskim. Cztery lata później, aby wykładać prawo cywilne w języku ukraińskim, habilitował się Aleksander Ogonowski (ukr. Олександр Огоновський) (1848–1891)²⁶.

W końcu lat 60. XIX w. rozważano, czy uniwersytet ma być utrakwistyczny, przy czym nie rozumiano tego jako uczelni dwujęzycznej niemiecko-polskiej (co podnoszono wcześniej), ale jako polsko-ruskiej (polsko-ukraińskiej). W praktyce nigdy nie doszło do utrakwizacji, gdyż na mocy postanowienia cesarskiego z 4 czerwca 1869 r. wprowadzono język polski jako język urzędowy w kraju, czyli jako „język służby wewnętrznej w urzędach i władzach podległych ministerstwom spraw wewnętrznych, skarbu, handlu, rolnictwa, obrony krajowej, Radzie szkolnej krajowej i w całym sądownictwie” (Starzyński 1894: 35–36).

Pojawiła się jeszcze w tej kwestii propozycja ugody polsko-ruskiej, ale sprawy toczyły się niemal naturalnie (Starzyński 1894: 35–36; Redzik 2017a: 124; Łazuga 2013: 92), tym bardziej że język polski był powszechnie znany i uznawany przez większość ludności Galicji za własny, a język ukraiński nie był jeszcze ujednolicony.

Dla ostatecznego wprowadzanie języków krajowych, a w praktyce języka polskiego na UL ogromne znaczenie miało rozporządzenie cesarskie z 4 lipca 1871 r. Na jego podstawie

[...] wszystkie ograniczenia, jakie dotychczas stały na przeszkodzie odbywaniu polskich i ruskich wykładów na prawniczym i filozoficznym wydziale [...], mają odtąd całkowicie zniknąć, a na katedry w tych fakultetach mogą być w przyszłości powoływane tylko osoby uzdatnione zupełnie do wykładania w jednym z obu języków krajowych. (Starzyński 1916: 5)

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 740, [AUWR_UA_000_26_0_5_740_64656](#).

²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 773, [AUWR_UA_000_26_0_5_773_64653](#).

²² DALO, z. 26, op. 5, spr. 514, [AUWR_UA_000_26_0_5_514_64677](#).

²³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 752, [AUWR_UA_000_26_0_5_752_64654](#).

²⁴ Na Wydziale Filozoficznym język ruski (ukraiński) pojawił się w 1871 r., kiedy wykład o dziejach Rusi Czerwonej w języku ruskim rozpoczął prawnik Gabriel Szerszeniewicz. Główny wykład „Historia monarchii austro-węgierskiej” prowadził jednak w języku polskim (Redzik 2017a: 124).

²⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 589, [AUWR_UA_000_26_0_5_589_64668](#).

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1395, [AUWR_UA_000_26_0_5_1395_64943](#).

Od roku akademickiego 1874/75 wprowadzono zasadę, że wszyscy wykładający na UL powinni znać jeden z języków krajowych i mieć zdolności do wykładania w danym języku²⁷. W tym czasie tylko trzech profesorów nie znało języka krajowego. Dwaj z nich ustąpili z katedry do 1876 r. Jedynie Edward Buhl (1825–1883)²⁸ wykładał historię prawa niemieckiego do swojej śmierci w 1883 r. (Redzik 2017a: 125). W tym czasie już oficjalnie potwierdzano, że językiem wykładowym jest polski, a do wykładów w języku ruskim (ukraińskim) powołuje się profesorów w miarę potrzeb, w tym do wykładu z prawa sądowego (cywilnego i karnego prawa materialnego i procesowego).

27 kwietnia 1873 r. ogłoszono nową ustawę *Gesetz betreffend die Organisation der akademischen Behörden* o organizacji władz akademickich, która uzupełniała zasady wprowadzone w 1849 r., dostosowując bardziej austriackie uniwersytety do wzoru niemieckiego, szczególnie przez rozszerzenie autonomii uniwersyteckiej. W tym czasie rektorem był Antoni Małecki, pierwszy świecki Polak na tym stanowisku (Kallenbach 1912: 429; Redzik 2017a: 125). Najwyższą władzą na uniwersytecie był senat, który decydował o sprawach naukowych i administracyjnych oraz sprawował władzę porządkowo-karną nad pracownikami i studentami. Pracami senatu kierował rektor wybierany przez wszystkich profesorów uniwersytetu na roczną kadencję w dwustopniowych wyborach przeprowadzanych w czerwcu. Podobnie wybierano na wydziałach dziekana – także na roczną kadencję. Minister wyznań i oświaty miał prawo do zatwierdzania wybranych władz uniwersytetu (Grzybowski 1982: 427). Ustawa z 1873 r. obowiązywała do odzyskania przez Polskę niepodległości i zmieniona została dopiero ustawą o szkołach akademickich z 1920 r., ale wzorce z tej regulacji oddziaływały na model ustawowy wprowadzony w Polsce.

Odnosić wypada, że w latach 70. XIX w. pojawiły się w Wiedniu głosy domagające się zamknięcia UL z uwagi na problemy finansowe państwa, a nade wszystko na rzekomy upadek naukowy uczelni. Było to efektem utworzenia w Czerniowcach w 1875 r. uniwersytetu z niemieckim językiem wykładowym²⁹. Nie czekając na rozwój wydarzeń, uczeni zareagowali natychmiast. Ksawery Liske przygotował broszurę *Der angebliche Niedergang der Universität Lemberg. Offenes Sendschreiben an das Reichsrathsmitglied Herrn Dr. Eduard Suess* (Lemberg 1876)³⁰. Poparli go inni uczeni (Kallenbach 1912: 429) oraz posłowie zarówno do parlamentu wiedeńskiego, jak i zaangażowani w rządzie,

²⁷ W publikowanych wykazach podawano nie tylko nazwiska wykładowcy, ale także nazwy przedmiotów i język wykładu (jeżeli był inny niż polski), np. „August Bálasits [...], habilitowany docent prywatny austriackiego postępowania w sprawach cywilnych”; „Jan Dobrzański [...], habilitowany docent prywatny dla austriackiego prawa i postępowania karnego z wykładem ruskim” (Skład: 1877).

²⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 172, [AUWR_UA_000_26_0_5_172_64715](#).

²⁹ Od momentu utworzenia aż do 1918 r. uczelnia nosiła oficjalną nazwę Uniwersytetu im. Franciszka Józefa w Czerniowcach (niem. Franz-Josephs-Universität Czernowitz).

³⁰ [https://books.google.pl/books?id=OQkxjwEACAAJ&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false] [dostęp online: 11.09.2019].

a także autorytety takie jak Franciszek Smolka (1810–1899)³¹ (Knot 1937). Nie tylko odparli zarzuty, ale wykazali, że uczelnia intensywnie się rozwija (zob. Redzik 2017a: 128–133; Wojtkiewicz-Rok 2017: 793–800).

Od 1894 r. Uniwersytet Lwowski był pełnym czterowydziałowym uniwersytetem (Wydział Teologii, Wydział Prawa i Umiejętności Politycznych, Wydział Filozoficzny i Wydział Lekarski), jednakże Wydział Lekarski tylko formalnie funkcjonował, gdyż do 1896 r. trwała budowa kolejnych klinik i powoływanie profesorów. Ukonstytuowanie się kolegium profesorów wydziału, czyli Rady Wydziału, nastąpiło na mocy reskryptu ministra wyznań i oświaty Paula Gautscha von Frankenthurna z 23 września 1896 r., a pierwszym dziekanem został Henryk Kadyi (1851–1912)³² (Wojtkiewicz-Rok 2017: 798–800).

Od 1901 r. palącym problemem uniwersytetu stali się studenci i profesorowie ukraińscy, którzy domagali się wykładów w języku ukraińskim oraz obsługi w języku ukraińskim. Gdy senat akademicki odmówił, powołując się na wskazane wyżej przepisy, na wiecu 1 grudnia 1901 r. studenci ukraińscy ogłosili bojkot uniwersytetu. Ze spisu studentów ubyłoby około 300 studentów ukraińskich, którzy wyjechali do Wiednia, aby tam dokończyć studia, jednak po semestrze ogromna większość wróciła do Lwowa. Ten protest został dostrzeżony w wielu krajach europejskich. Konflikt się tlił, a w styczniu 1907 r. wybuchł ze wzmożoną siłą. Wówczas studenci ukraińscy zdewastowali gmach uniwersytetu, zniszczyli portrety rektorów i salę posiedzeń senatu, dotkliwie pobili i zranili m.in. sekretarza uniwersytetu Alojzego Winiarza (1869–1912)³³. Ulice miasta wypełniły się demonstracjami studentów polskich i ukraińskich. Odbływały się one też jesienią i w grudniu 1907 r., kiedy rannych zostało kilku studentów polskich i kilku ukraińskich. Ukraińscy działacze narodowi za prześladowania Ukraińców obwiniali m.in. namiestnika Galicji Andrzeja Potockiego (1861–1908), który został zastrzelony 12 kwietnia 1908 r. przez ukraińskiego studenta filozofii Myrosława Siczynskiego (ukr. Мирослав Січинський). 1 lipca 1910 r. wybuchła kolejna fala protestów, w wyniku których – być może od bratniej kuli – zginął ukraiński student Adam Kocko (ukr. Адам Коцко), którego potem uczyniono symbolem walki o ukraiński uniwersytet oraz walki z Polakami (Redzik 2017a: 134–138).

Po wybuchu I wojny światowej Lwów został 3 września 1914 r. zajęty przez wojska rosyjskie i odtąd był przez rok okupowany (Białynia-Chołodecki 1930). Rektor, prorektor oraz część kadry nauczającej wyjechała do Wiednia. We Lwowie pozostali nieliczni. Uczelnią kierował prorektor³⁴ Adolf Beck (1863–1942)³⁵. Uniwersytet oficjalnie był

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1761, [AUWR_UA_000_26_0_5_1761_56681](#).

³² DALO, z. 26, op. 5, spr. 777, [AUWR_UA_000_26_0_5_777_70188](#).

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 261, [AUWR_UA_000_26_0_5_261_64707](#).

³⁴ Adolf Beck sprawował tę funkcję w roku akademickim 1913/14.

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 84, [AUWR_UA_000_26_0_5_84_56130](#).

zamknięty, ale prowadził ograniczoną działalność. Administracją wojskową kierował generał-gubernator Galicji i Bukowiny Georgij Bobrianski (ros. Георгий Бобринский) (1863–1928), zaś jego delegatem na uniwersytet został poseł do rosyjskiej Dumy Dymitr Czichaczow (ros. Дмитрий Чихачёв) (1876–1918). Za jego przyczyną, co być może było efektem rozmów z Adolfem Beckiem oraz Stanisławem Zakrzewskim (1873–1936)³⁶, władze rosyjskie postanowiły pozostawić swobodę uniwersytetowi i zezwoliły na przeprowadzenie egzaminów, w tym doktorskich. Odbyły się też promocje doktorskie (72 promocje, z czego 54 na Wydziale Prawa). Pod koniec bytności Rosjan we Lwowie dokonano licznych aresztowań i wywózki inteligencji lwowskiej. 19 czerwca 1915 r. aresztowano p.o. rektora Adolfa Becka. Następnego dnia zarząd nad uniwersytetem objął Ludwik Finkel (1858–1930)³⁷ i sprawował go do przyjazdu do Lwowa 5 lipca 1915 r. rektora Kazimierza Twardowskiego (1866–1938)³⁸. Rosjanie opuścili Lwów 22 czerwca 1915 r. (Redzik 2017a: 151–156). Wraz ze zbliżaniem się końca wojny rysował się wyraźnie konflikt militarny pomiędzy Polakami i Ukraińcami. Aktorem krwawych wydarzeń stał się też uniwersytet.

W II Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939) – Uniwersytet Jana Kazimierza

W październiku 1918 r. rozpoczęły się zajęcia. Na uniwersytet zapisało się 3747 studentów. Poprzedziła je proklamacja niepodległości Polski (Królestwa Polskiego) przez Radę Regencyjną w Warszawie, co miało miejsce 8 października 1918 r. W mieście zapanało poruszenie. Zaczęto usuwać austriackie godła.

Inauguracja roku akademickiego 1918/19 rozpoczęła się 13 października 1918 r. nabożeństwem w kościele św. Mikołaja (Wołczański 2013: 585–608). Na 1 listopada zapowiedziano przyjazd do Lwowa Polskiej Komisji Likwidacyjnej. Zanim to nastąpiło, w nocy z 31 października na 1 listopada 1918 r. Lwów zajęły, w porozumieniu z Austriakami, wojska ukraińskie. Ogłoszono powstanie państwa ukraińskiego mającego być częścią federacyjnej monarchii austriackiej, dziś w literaturze określanego Zachodnioukraińską Republiką Ludową (ukr. Західно-Українська Народна Республіка; oficjalnie nazwę tę wprowadzono w grudniu 1918 r., po upadku monarchii habsburskiej). Za broń chwyciły nieliczne formacje polskie, w tym paramilitarne, oraz młodzież gimnazjalna i akademicka. Walka o Lwów trwała trzy tygodnie. Jej ofiarami byli studenci i naukowcy, m.in. profesor anatomii Gustaw Bikeles (Klimecki 2000; Galuba 2004; Redzik 2017a: 157–158). Wojsko ukraińskie opuściło

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161](#).

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, [AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, [AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631](#).

³⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1860, [AUWR_UA_000_26_0_5_1860_56655](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1861, [AUWR_UA_000_26_0_5_1861_56654](#).

miasto 22 listopada 1918 r. W tym samym dniu doszło do pogromu w dzielnicy żydowskiej, który przyniósł zniszczenie, gwałty i śmierć kilkudziesięciu osób (Gauden 2019).

23 listopada 1918 r. senat akademicki UL wezwał swoich pracowników i studentów do wstępowania do wojska oraz walki o Polskę i zawiesił na czas nieokreślony zajęcia. Z długim opóźnieniem dotarło wtedy do Lwowa pismo z Warszawy z rozporządzeniem ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z 4 listopada 1918 r., który przejął zwierzchnictwo nad Uniwersytetem Lwowskim w imieniu władz polskich; ministerialne pismo odczytano na posiedzeniu senatu 25 listopada 1918 r. (Wołczański 2002: 135). Dwa dni później rektor Antoni Jurasz (1847–193) złożył ślubowanie rządowi polskiemu przed profesorem Marcelim Chłamtaczem (1865–1947)³⁹ reprezentującym Komisję Rządzącą⁴⁰. Kilka dni później, na posiedzeniu Główna Profesora Wydziału Prawa, 3 grudnia 1918 r. dziekan Stanisław Starzyński (1853–1935)⁴¹ odczytał rotę przysięgi na wierność państwu polskiemu, a wszyscy obecni profesorowie: Oswald Balzer, Władysław Abraham (1860–1941)⁴², Petro Stebelski (ukr. Петро Стебельський, w DALO jako Piotr Stebelski) (1857–1923)⁴³, Alfred Halban (1865–1926)⁴⁴, Marceli Chłamtacz, Juliusz Makarewicz (1872–1955)⁴⁵, Aleksander Dołęcki (1866–1930)⁴⁶, Kamil Stefko (1875–1966)⁴⁷, Przemysław Dąbkowski (1877–1950) i Edward Dubanowicz (1881–1943)⁴⁸, „przez podanie ręki Dziekanowi ślubowali wierność Polsce”⁴⁹.

Kolejne lata nie były jednak łatwe. Ubytek kadry naukowej był odczuwalny: część zmarła, a inni opuścili miasto w wyniku działań wojenny lub z powodu niepewności co do statusu Galicji i Lwowa⁵⁰. Niektórzy uczeni zaangażowali się w życie polityczne kraju i/lub objęli funkcje państwowe, na przykład filozof Jan Łukasiewicz (1878–1956)⁵¹

³⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1989, [AUWR_UA_000_26_0_5_1989_64885](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1990, [AUWR_UA_000_26_0_5_1990_64884](#).

⁴⁰ Wśród grona profesorskiego Wydziału Prawa był wówczas tylko jeden profesor narodowości ukraińskiej – Petro Stebelski (właściwie w połowie był Ukraińcem) – który złożył przysięgę na wierność państwu polskiemu, drugi profesor oraz jeden docent odmówili (Redzik 2017a: 161).

⁴¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1797, [AUWR_UA_000_26_0_5_1797_64896](#).

⁴² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_1_48215](#).

⁴³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1809, [AUWR_UA_000_26_0_5_1809_64895](#).

⁴⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 352, [AUWR_UA_000_26_0_5_352_51633](#).

⁴⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1168, [AUWR_UA_000_26_0_5_1168_64955](#).

⁴⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 594, [AUWR_UA_000_26_0_5_594_64667](#).

⁴⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1815, [AUWR_UA_000_26_0_5_1815_70627](#).

⁴⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 610, [AUWR_UA_000_26_0_5_610_65535](#).

⁴⁹ Protokół z 3 grudnia 1918 r.

DALO, z. 26, op. 6, spr. 889.

⁵⁰ Braki kadrowe uregulowano w 1923 r. Rada Ambasadorów, będąca organem wykonawczym traktatu wersalskiego, mimo protestów dyplomacji ukraińskiej, na podstawie art. 87 traktatu wersalskiego oraz art. 94 traktatu z Saint-Germain, podjęła uchwałę o zatwierdzeniu wschodnich granic Polski. Zob. Oświadczenie rządowe z dnia 20 kwietnia 1923 r. w przedmiocie uznania granic wschodnich II Rzeczypospolitej (Dz.U. 1923, 49, poz. 333).

⁵¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1127, [AUWR_UA_000_26_0_5_1127_56786](#).

został w 1919 r. ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego w rządzie Ignacego Paderewskiego, w tym samym rządzie ekonomista Leon Biliński (1846–1923)⁵² pełnił funkcję ministra skarbu, a romanista Edward Porębowicz (1862–1937)⁵³ objął obowiązki w Ministerstwie Sztuki i Kultury. Wielu profesorów przeniosło się na uniwersytety w Poznaniu czy w Wilnie, niektórzy na „wskrzeszony” Uniwersytet Warszawski. Z radością, ale i z żalem, o wyjeździe uczonych ze Lwowa do Warszawy, Kazimierz Twardowski mówił:

[...] nasza Wszechnica musiała stać się dla Wszechnicy warszawskiej prawdziwą *Alma Mater*, istotną matką-żywicielką, żywiącą ją kosztem swych własnych sił, właśnie wtedy, gdy najwyższego natężenia tych sił i najsilniejszego ich skupienia wymagało położenie naszego Uniwersytetu tu na miejscu. I nie tylko katedry warszawskie nęciły tutejszych uczonych, lecz także różne pola działalności publicznej, otwierające się z powodu wypadków politycznych. Więc poczucie żalu, żeśmy tracili tylu kolegów, mogło doznać pewnego zrównoważenia chyba w dumie, jaką słusznie mogliśmy odczuwać, widząc, jak wielkie usługi sprawie nauki polskiej i w ogóle sprawie polskiej mogli oddawać członkowie Uniwersytetu Lwowskiego także poza Lwowem. (Inauguracja: 1919/20)

Zajęć uniwersyteckich do końca roku akademickiego 1918/19 nie wznowiono. W piśmie z 17 kwietnia 1919 r. wiceprezydent Namiestnictwa Stanisław Grodzicki polecił, aby wszyscy urzędnicy państwowi, w tym uniwersyteccy, złożyli ślubowanie na wierność państwu polskiemu. 14 maja 1919 r. Generalny Delegat Rządu dla b. Królestwa Galicji i Lodomerii (organ utworzony 7 marca 1919 r.) Kazimierz Gałęcki przesłał senatowi akademickiemu Uniwersytetu Lwowskiego rozporządzenie Prezydium Namiestnictwa z 14 kwietnia 1919 r. w sprawie natychmiastowego odebrania od pracowników uniwersytetu roty ślubowania, zaznaczając, że osoby, które odmówią, mają być natychmiast zwolnione. Uroczyste zebranie profesorów w auli i złożenie ślubowania odbyło się 28 maja 1919 r. Dwa dni później takie samo ślubowanie złożyli asystenci i uniwersytecka służba administracyjna (Redzik 2017a: 160–161). Złożenia ślubowania odmówiła większość profesorów ukraińskich, z wyjątkiem wspomnianego już Stebelskiego. Tym samym pozostali profesorowie ukraińscy stracili pracę na uniwersytecie. Przypieczętowaniem likwidacji wykładów w języku ukraińskim była uchwała senatu akademickiego z 15 marca 1920 r., w której postanowiono, że obowiązywanie zarządzeń dotyczących wykładów w języku ruskim (ukraińskim) jest nieodpowiednie i nieuzasadnione, w związku z czym uznano je za nieaktualne⁵⁴. Nie zerwano jednak wszelkich więzi akademickich z byłymi

⁵² DALO, z. 26, op. 5, spr. 117, [AUWR_UA_000_26_0_5_117_56097](#).

⁵³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1544, [AUWR_UA_000_26_0_5_1544_56729](#).

⁵⁴ Po likwidacji ukraińskich wykładów (z wyjątkiem filologii ruskiej) liczne ukraińskie organizacje ogłosiły bojkot UJK, a tych, którzy się wylamali, np. ukraińskich chłopów wysyłających synów na Uniwersytet, niejednokrotnie krwawo karano, np. przez spalenie zabudowań gospodarczych (Mudryj 2017: 906).

profesorami. Tym, którzy osiągnęli wiek emerytalny, wypłacano emeryturę, a zmarłym zapewniano pogrzeb z honorami akademickimi, jak to było po śmierci 15 grudnia 1920 r. ks. Iwana Bartoszewskiego (ukr. Іван Бартошевський, w DALO jako Jan Bartoszewski) (1852–1920)⁵⁵, wieloletniego profesora Wydziału Teologicznego.

Wiosną 1919 r., pomimo iż uniwersytet nie prowadził zajęć ogólnych, zorganizowano kursy dla służących w wojsku słuchaczy Wydziałów Prawniczego i Lekarskiego, które odbywały się w tzw. okresach niefrontowych oraz po ustaniu działań wojennych. W połowie sierpnia 1919 r. w prasie lwowskiej rektorzy uniwersytetu i politechniki ogłosili warunki wpisu na rok akademicki 1919/20. Wstęp na studia miała mieć tylko młodzież przyznająca się do obywatelstwa polskiego, która spełniła obowiązek służby wojskowej w wojsku polskim lub – po zgłoszeniu się – nie została do armii przyjęta, a także obywatele państw koalicyjnych i neutralnych. Spotkało się to z protestami młodzieży żydowskiej i ukraińskiej (Biedrzycka 2012: 33; Redzik 2017a: 161; Хобзей 1991: 45). Należy zauważyć, że podobne warunki wpisu przyjęły pozostałe polskie uczelnie. Słusznie wskazywano, że w Galicji Wschodniej nie przeprowadzono poboru do wojska polskiego wśród ludności niepolskiej, a zatem większość młodzieży żydowskiej nie mogła służyć w wojsku polskim (Biedrzycka 2012: 33), z kolei młodzież ukraińska w większości walczyła w wojsku ukraińskim lub mu sprzyjała. Wobec powyższego rektor wyjechał do Warszawy 16 września, a wyniki obrad przedstawił senatowi 21 września 1919 r. W następnym dniu minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego ogłosił rozporządzenie w sprawie warunków przyjęcia na uniwersytet i wpisów (Pilch 1997: 24–25). Niedługo potem, w związku z wejściem ustawy z 1920 r., straciły one moc, gdyż ustawa wymagała tylko matury (art. 85).

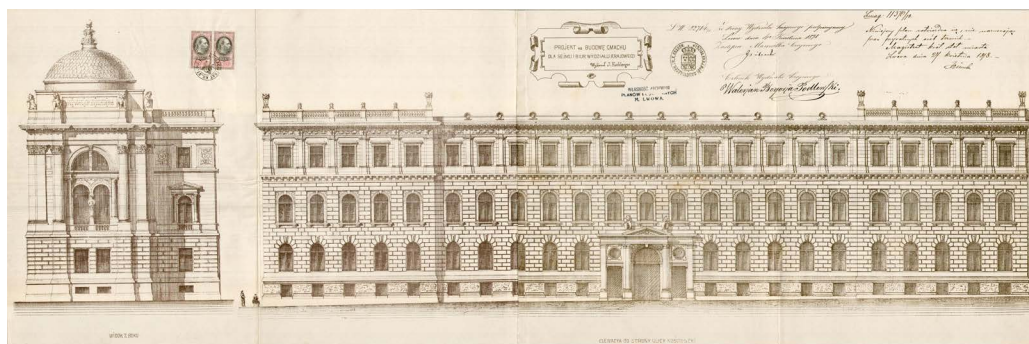
Zapisy według wskazanych zasad przeprowadzono na rok akademicki 1919/20. We Lwowie rozpoczęły się 25 września 1919 r. W trakcie ich trwania 27 września Generalny Delegat Rządu dla b. Królestwa Galicji i Lodomerii Kazimierz Gałęcki zakazał prowadzenia na uniwersytecie wykładów po ukraińsku, a Towarzystwu Naukowemu im. Tarasa Szewczenki (ukr. Наукове товариство імені Шевченка) prowadzenia kursów naukowych (Biedrzycka 2012: 35).

Uroczystość rozpoczęcia pierwszego roku akademickiego, podczas której rektor Alfred Halban wygłosił mowę inauguracyjną, odbyła się 25 października 1919 r. Halban był nie tylko rektorem, lecz także posłem do Sejmu Ustawodawczego (1919–1922). Odegrał więc – wspólnie z innymi profesorami posłami – istotną rolę w pozyskaniu funduszy dla uniwersytetu, w tym nowego głównego gmachu w postaci kompleksu okazałych

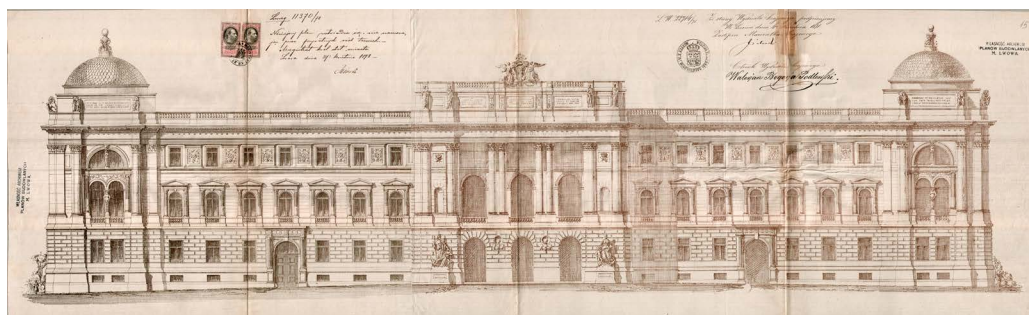
Jednocześnie w 1919 r. intelektualisci ukraińscy podjęli starania o utworzenie we Lwowie uniwersytetu ukraińskiego (Мудрий 2002).

⁵⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 71, [AUWR_UA_000_26_0_5_71_56143](#).

budynków byłego Sejmu Krajowego we Lwowie, co zapowiadano już od miesięcy. Ostatecznie, ustawą z 30 stycznia 1920 r. zlikwidowano Sejm i Wydział Krajowy byłego Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim⁵⁶, a majątek tychże włączono do majątku II Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁷. Kompetencje Wydziału Krajowego i Sejmu przekazano do utworzonego Tymczasowego Wydziału Samorządowego. Niepełna miesiąc później, 26 lutego 1920 r., Rada Ministrów, na wniosek ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego, podjęła jednomyślnie uchwałę przyznającą – jeszcze prowizorycznie – kompleks budynków Uniwersytetowi Lwowskiemu (Kronika UJK: 1920/21).

Il. 7. Gmach dawnego Sejmu Krajowego we Lwowie. Od 1919 r. gmach główny Uniwersytetu Jana Kazimierza przy ul. Marszałkowskiej. Elewacja od strony ul. T. Kościuszki

Il. 8. Gmach dawnego Sejmu Krajowego we Lwowie. Od 1919 r. gmach główny Uniwersytetu Jana Kazimierza przy ul. Marszałkowskiej. Elewacja od strony ul. Marszałkowskiej

⁵⁶ Wszystkie omawiane ustawy z lat 1918–1939 znajdują się w Internetowym Systemie Akt Prawnych (ISAP), który jest częścią Systemu Informacyjnego Sejmu RP. W artykule w kolejności podają rok, numer, ewentualnie paragraf, w którym w Dzienniku Ustaw (Dz.U.) lub w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) (Dz. Urz. Min. WRiOP) znajduje się przywołany dokument, m.in. ustawy, rozporządzenia, zarządzenia. Ze względu na ograniczone rozmiary artykułu nie zamieszczam pełnych tytułów poszczególnych ustaw oraz linków do konkretnych dokumentów. Zob. [<https://isap.sejm.gov.pl/>] [dostęp online: 10.01.2023].

⁵⁷ Dz.U.1920, 11, poz. 61.

Il. 9. Gmach dawnego Sejmu Krajowego we Lwowie. Od 1919 r. gmach główny Uniwersytetu Jana Kazimierza przy ul. Marszałkowskiej (obecnie Lwowski Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki, ul. Uniwersytecka 1) (widok współczesny)

Od listopada 1918 r. na UL stosowano prawo polskie o szkolnictwie wyższym w takim zakresie, w jakim je przyjmowano. Do połowy 1920 r. zasadniczą część regulacji stanowiły jeszcze przepisy austriackie, w tym ordynacja akademicka z 1873 r. 22 listopada 1919 r. zmieniono nazwę uniwersytetu na Uniwersytet Jana Kazimierza (UJK) (Redzik 2017a: 178). Ustawą z 4 czerwca 1920 r. wprowadzono tymczasowy ustrój władz szkolnych, który – tak jak ustawa – nie uległ zasadniczym zmianom do 1939 r.⁵⁸ Odpowiedzialne w rządzie za całe szkolnictwo, w tym szkoły akademickie, było Ministerstwo WRiOP, powstałe jeszcze w styczniu 1917 r. jako Departament Tymczasowej Rady Stanu (Redzik 2009: 6–22).

Istniała potrzeba rychłego przygotowania regulacji dotyczącej szkolnictwa wyższego i nauki w odrodzonej Polsce. W tym celu prowadzono na uniwersytetach państwowych i prywatnych dyskusje oraz przygotowywano projekty regulacji. Na przełomie czerwca i lipca 1919 r. na Uniwersytecie Warszawskim odbyła się konferencja ponad 40 jednostek naukowych, ponadto od 28 czerwca do 3 lipca 1919 r. w sali posiedzeń senatu akademickiego UW została przeprowadzona ankieta, na podstawie której miano przygotować projekt ustawy o szkołach akademickich (Zamojska 2009: 157–158). Uniwersytet Lwowski

⁵⁸ Dz.U. 1920, 50, poz. 304. Zob. też Dz. Urz. Min. WRiOP 1936, Nr 5, poz. 112.

reprezentowali członkowie powołanej dwa miesiące wcześniej międzywydziałowej senackiej komisji: Władysław Abraham, Kamil Stefko, ks. Adam Gerstmann (1873–1940)⁵⁹, Włodzimierz Sieradzki (1870–1941)⁶⁰ i Kazimierz Twardowski (Redzik 2017a: 169). Przedstawili oni m.in. przygotowany we Lwowie pod redakcją K. Twardowskiego *Projekt statutu ramowego uniwersytetów polskich* (Zamojska 2009: 219–231; Wołczański 2002: 172). Projekt zakładał wolność nauki, zapewniał laickość uczelni, przewidywał, że studiować na każdym wydziale mogą zarówno mężczyźni, jak i kobiety – z wyłączeniem Wydziału Teologii. Nie był natomiast tak otwarty na dostęp kobiet do profesury, rezerwując ją dla mężczyzn (Redzik 2017a: 170). Odmienny projekt regulacji akademickiej opracował Uniwersytet Jagielloński (UJ) i to on stał się podstawą projektu rządowego ustawy o szkołach akademickich z 1920 r. Projekt opracował zespół powołany przez senat akademicki UJ, tzw. Komisja dwudziestu, a jego głównym autorem był Stanisław Estreicher (Dybiec 2000: 634–635).

Pierwszą w wolnej Polsce, opartą na projekcie krakowskim S. Estreichera, ustawę o szkołach akademickich uchwalono 13 lipca 1920 r.⁶¹ Z lwowskiego projektu zaczerpnięto kadencje rektora i dziekana – roczne, co zresztą było powtórzeniem regulacji austriackiej. Ustawa opierała się na zasadach szerokiej autonomii szkół akademickich, ale jej język był na tyle nieprecyzyjny, że wywołało to liczne problemy i krytykę. Już w 1920 r. dwaj wybitni profesorowie Wydziału Prawa UJK we Lwowie Roman Longchamps de Brier (w DALO jako Roman Longchamps) (1883–1941)⁶² i Juliusz Makarewicz wytknęli jej liczne błędy terminologiczne, sprzeczności i lakoniczność oraz brak sprecyzowania terminu „autonomia”. Makarewicz ośmieszył też „oratorski” i patetyczny wstęp do ustawy (Longchamps de Brier, Makarewicz 1920). W związku z zastrzeżeniami w roku akademickim 1920/21 odbyły się dwie konferencje Rektorów Wyższych Szkół Akademickich Państwa Polskiego, które zostały zwołane przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Macieja Rataja. Pierwsza odbyła się 17 września 1920 r. (z upoważnienia rektora Halbana uczestniczył w niej K. Twardowski). Druga obradowała 27 i 28 czerwca 1921 r. i wziął w niej udział nowy rektor UJK Emanuel Machek (1852–1930)⁶³. Podczas konferencji podniesiono m.in. kwestie dotyczące administracji uniwersytetami, uposażenia profesorów i emerytur oraz zastanawiano się nad potrzebą rychłej nowelizacji ustawy lub jej zmiany (Zembrzusi 1932: 42–43; por. Zamojska 2004). W konsekwencji minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego powołał komisję rzeczoznawców w składzie Kazimierz Twardowski (UJK), Stanisław Estreicher (UJ), Karol Lutostański (UW),

⁵⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 406, [AUWR_UA_000_26_0_5_406_49478](#).

⁶⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1717, [AUWR_UA_000_26_0_5_1717_70571](#).

⁶¹ Dz.U. 1920, 72, poz. 494.

⁶² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1096, [AUWR_UA_000_26_0_5_1096_64962](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 102, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_102_53853](#).

⁶³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1229, [AUWR_UA_000_26_0_5_1229_69094](#).

mającą na celu zbadanie nowelizacji bądź projektu nowej ustawy o szkołach akademickich. 29 października 1920 r. senat skadernicki UJK przekazał rektorowi prawo mianowania asystentów uniwersyteckich, których powoływanie przewidywała ustawa, ale nie precyzowała wielu kwestii z nimi związanych (Redzik 2017a: 170). W latach 1921–1926 ustawa o szkołach akademickich była kilkakrotnie nowelizowana w celu usunięcia niejasności, lecz kwestii zasadniczych nie dotyczyła (Redzik 2009).

Równolegle do ustawy o szkołach akademickich 13 lipca 1920 r. uchwalono ustawę *Uposażenie profesorów, innych wykładowców i pomocników naukowych w państwowych szkołach akademickich*⁶⁴. Miała ona ogromne znaczenie, gdyż ujednoliciła kwestię uposażeń. Była dalece niepełna, co sprawiło, że po niespełna dwóch latach została zastąpiona nową ustawą o tym samym tytule. Kwestie wykonawcze uregulowano w rozporządzeniu Rady Ministrów oraz rozporządzeniu ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego⁶⁵. Wynagrodzenie dla zastępców profesorów uregulowano natomiast w odrębnych regulacjach⁶⁶, podobnie jak wysokości dodatkowego wynagrodzenia rektora, prorektorów i dziekanów z tytułu sprawowanych funkcji akademickich i innych⁶⁷.

Ponadto 25 lutego 1921 r., po licznych zabiegach profesorów Alfreda Halbana i Stanisława Zakrzewskiego, Sejm Ustawodawczy podjął uchwałę o przekazaniu na potrzeby UJK całego gmachu byłego Sejmu Galicyjskiego i Wydziału Krajowego (Janeczowski 1966: 139). Nieco ponad miesiąc później na mocy ustawy z 23 kwietnia 1923 r. o przekazaniu UJK budynków posejmowych stały się one własnością uczelni⁶⁸. Pomimo regulacji ustawowej Tymczasowy Wydział Samorządowy opróżnił ostatnie pomieszczenia dawnego Sejmu Krajowego dopiero w 1928 r. (Redzik 2017a: 166).

W 1924 r. senat akademicki UJK zajmował się także sprawą ukraińskiego uniwersytetu. Uznał ją za ważną i godną realizacji, ale pod warunkiem, że jednocześnie nie powstanie instytucja polityczna, lecz naukowa i kulturalna (Kronika UJK: 1924/25). Senat w uchwale z 22 września 1924 r. odniósł się do komunikatu Ministerstwa WRiOP⁶⁹ podkreślając, że w sprawie tego uniwersytetu powinien brać udział przedstawiciel UJK (Kronika UJK: 1924/25).

W 1924 r. doszło do zmiany w strukturze uniwersytetu. Dotychczasowy Wydział Filozoficzny został podzielony na Wydział Humanistyczny oraz Wydział Matematyczno-

⁶⁴ Dz.U. 1920, 65, poz. 432.

⁶⁵ Dz.U. 1922, 28, poz. 226. Zob. też Dz.U. 1922, 74, poz. 669; Dz.U. 1923, 67, poz. 523.

⁶⁶ Dz.U. 1924, 31, poz. 311. Zob. też Dz.U. 1925, 40, poz. 275; Dz.U. 1930, 44, poz. 374.

⁶⁷ Dz.U. 1933, 73, poz. 534; Dz.U. 1923, 8, poz. 48.

⁶⁸ Dz.U. 1923, 61, poz. 444.

⁶⁹ Zob. artykuł zatytułowany *Z Ministerstwa WRiOP*, który odnosił się do Ustawy z 26 września 1922 r. (Dz.U. 1922, 90, poz. 829). Zalecała ona rządowi podjęcie działań w sprawie założenia uniwersytetu ruskiego (ukraińskiego), którego „zadaniem będzie zaspokojenie kulturalne potrzeb ukraińskiego społeczeństwa wschodnich województw” (Monitor Polski 1924, 204).

-Przyrodniczy⁷⁰. Nastąpiło to na podstawie uchwały Rady Wydziału Filozoficznego z 17 czerwca 1924 r., która była podstawą memoriału Uniwersytetu. Ministerstwo WRiOP zgodę na podział wyraziło 28 lipca 1924 r. Uniwersytet w nowej, pięciowydziałowej strukturze zaczął funkcjonować od 1 października 1924 r. (Kotliński, Redzik 2017: 672)

Po przewrocie majowym 1926 r. dążenia do zmiany ustawy o szkołach akademickich ustały i zaczęto jej bronić jako gwarantującej zagrożoną ze strony sanacji wolność akademicką i autonomię szkół akademickich (zob. Hrynakowski 1927; Dybiec 2000: 644–649). Wbrew dominującemu przekazowi plany reform, które wkrótce podjęły władze sanacyjne, były popierane przez wielu profesorów, w tym tych, którzy dotychczas pracowali nad przygotowywaniem projektów zmian w szkolnictwie wyższym. Byli wśród nich profesorowie UJK: Stanisław Zakrzewski, Zygmunt Czerny (1888–1975)⁷¹ oraz Kamil Stefko (Dybiec 2000: 649, 656).

Pierwszą ważną, gdyż systemową regulacją wprowadzoną po 1926 r. było przygotowywane od wielu lat uregulowanie stosunku służbowego profesorów. Zostało ono wprowadzone w formie Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 24 lutego 1928 r. – *Stosunek służbowy profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych*⁷². Regulacja ta to jedyny akt prawny dotyczący stosunków służbowych pracowników naukowych państwowych szkół wyższych wprowadzony w okresie II Rzeczypospolitej, a uchylony został dopiero w ustawie z 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym. Regulacja stanowiła zapowiedź planowanej nowej ustawy o szkołach akademickich. Najwięcej kontrowersji wywołały przepisy dyscyplinarne dotyczące profesorów, które w istotny sposób ograniczały swobodę akademicką. Nowelizacją z 27 października 1932 r.⁷³ zostały one dodatkowo zmienione w kierunku dania ministrowi możliwości przeniesienia profesora w stan „nieczynny” w konsekwencji zmian organizacyjnych, bez względu na jego wiek i znaczenie. W rozporządzeniu pojawił się zapis o zakazie „wchodzenia w związki lub zmoły, które mogą zakłócić należyty bieg zarządu państwowego lub normalnego toku służby”, co dość powszechnie interpretowano jako zakaz opozycyjnej działalności politycznej (Redzik 2017a: 171).

⁷⁰ W paragrafie 2 Rozporządzenia Ministra WRiOP szczegółowo podano, że do Wydziału Humanistycznego wchodzi „katedry zwyczajne: filozofii, historii społecznej i gospodarczej, archeologii klasycznej, historii sztuki nowożytnej, muzykologii, historii starożytnej, historii średniowiecznej i nauk pomocniczych historii, historii nowożytnej, historii Polski, gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich, filologii klasycznej, języka i literatury polskiej, filologii słowiańskiej, języka i literatury ruskiej, filologii romańskiej, języka i literatury niemieckiej, porównawczej historii literatury, nauk orientalistycznych oraz etnologii i antropologii; katedry nadzwyczajne: prehistorii, języka i literatury francuskiej, etnologii, filologii angielskiej oraz historii oświaty i szkolnictwa” (Kronika UJK: 1924/25).

⁷¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2068, [AUWR_UA_000_26_0_5_2068_62784](#).

ALNUIF, z. P. 119, op. 1, spr. 253, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_253_66601](#).

⁷² Dz.U. 1928, 24, poz. 204.

⁷³ Dz.U. 1932, 94, poz. 819.

W międzyczasie pod kierunkiem ministra Janusza Jędrzejewicza przygotowywano projekt ministerialny przyszłej ustawy o szkołach akademickich. Opublikowano go w styczniu 1932 r. w celu poddania pod dyskusję. Z krytyczną oceną projektu wystąpiły wszystkie uniwersytety i wielu uczonych indywidualnie (w tym lwowscy nestorzy Oswald Balzer i Stanisław Starzyński), a także towarzystwa naukowe (Polska Akademia Umiejętności, Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Towarzystwo Naukowe we Lwowie) oraz konferencja rektorów szkół akademickich (Dybiec 2000: 647–651). W prasie opublikowano serie krytycznych głosów wobec projektu jako ograniczającego wolność akademicką.

Protestowała młodzież akademicka, szczególnie aktywnie tzw. młodzież narodowa. Studenci lwowscy w marcu 1933 r. zorganizowali manifestację pod uniwersytetem w obronie wolności akademickiej. Ukazały się liczne ekspertyzy, prace zbiorowe, m.in. na UJ, *W obronie wolności szkół akademickich*⁷⁴. Nie wpłynęło to jednak istotnie na tempo prac legislacyjnych, ale spowodowało, że dokonano sporych zmian w projekcie. W Sejmie referentem ustawy był prawnik Ignacy Czuma, a zgłaszane poprawki odrzucono. Ostatecznie 15 marca 1933 r. ustawa o szkołach akademickich została uchwalona⁷⁵.

Chociaż pod względem języka prawnego była to regulacja lepsza od poprzedniczki, to swoją treścią ograniczała samorządność szkół wyższych na rzecz zwiększenia uprawnień ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Kilkadziesiąt razy upoważniano ministra do decydowania o szczegółowych uregulowaniach w drodze zarządzenia, rozstrzygnięcia lub opracowania szczegółowych przepisów. Jest to o tyle zaskakujące, że ustawa składała się tylko z 60 artykułów (por. Janczewski 1966: 145). Wybór rektora był zatwierdzany przez prezydenta Rzeczypospolitej na wniosek ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego (tak jak w 1920 r. chciał UJK, podobnie jak w czasach austriackich przez cesarza na wniosek ministra). Wzrosły w stopniu znacznym uprawnienia rektora kosztem uprawnień senatu akademickiego. Bardzo niebezpieczny był art. 3 ust. 1 ustawy, na co zwracały uwagę władze UJK (Dybiec 2000: 649) Nie pomyliły się. Przepis ten stał się już w 1933 r. podstawą do wydawania przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego rozporządzeń o „zwinięciu” lub utworzeniu katedr w szkołach akademickich. Do 1939 r. ogłoszono wiele takich rozporządzeń⁷⁶ i w pierwszym okresie miały one niejednokrotnie charakter czysto polityczny – eliminowania uczonych niewygodnych politycznie, choć zdarzały się i pomyłki, które prostowano⁷⁷. Takim politycznym w znacznej części rozporządzeniem z 25 września 1933 roku⁷⁸ minister wyznań

⁷⁴ [<https://kpbc.umk.pl/publication/148671>] [dostęp online: 11.09.2019].

⁷⁵ Dz.U. 1933, 29, poz. 247.

⁷⁶ Dz.U. 1933, 103, poz. 796; Dz.U. 1935, 46, poz. 317; Dz.U. 1939, 74, poz. 500.

⁷⁷ Zdarzyło się, że katedrę zwinięto przez pomyłkę. Zob. Obwieszczenie Ministra WRiOP z dnia 16 grudnia 1936 r, Dz.U. 1936, 93, poz. 656.

⁷⁸ Dz.U. 1933, 71, poz. 527, par. 1.

religijnych i oświecenia publicznego zlikwidował aż 12 katedr na UJK we Lwowie, w tym Katedrę Prawa Rzymskiego aktywnego politycznie Marcelego Chlamtacza czy sędziwego Stanisław Głębińskiego (Redzik 2017b: 428).

Możliwość likwidowania przez ministra katedr i wydziałów ograniczono nowelizacjami ustawy o szkołach akademickich z 1937 r., które przeprowadzono z inicjatywy nowego ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Wojciecha Świątosławskiego, który cieszył się szacunkiem wśród uczonych. Zgodnie ze znowelizowaną ustawą tworzenie nowych i „zwijanie” istniejących wydziałów mogło się odbywać tylko w drodze ustawy, a katedra obsadzona mogła być „zwinięta” tylko na wniosek Rady Wydziału danej uczelni. Nowelizacja przyznała też prawo wykładania profesorom emerytowanym, co pozwoliło naprawić część wyrządzonych krzywd i przywrócić do dydaktyki niektórych uczonych usuniętych w latach 1933–1934. W ten sposób do wykładów i egzaminowania powrócił we Lwowie Marcelec Chlamtacz, a także epizodycznie Stanisław Głębiński. 22 lutego 1937 r. uchwalono ustawę o prywatnych szkołach akademickich dotyczącą dwóch uczelni prywatnych, z którymi związana była część kadry naukowej UJK, a mianowicie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Akademii Handlu Zagranicznego we Lwowie, które w latach 1937–1938 uzyskały pełne prawa akademickie.

Organizacja studiów, sposób zdawania egzaminów, uzyskiwania stopnia naukowego doktora, procedura uzyskiwania *venia legendi*, nostryfikacja dyplomów uzyskanych za granicą – wszystko to uregulowane było przede wszystkim w aktach normatywnych rangi ministerialnej⁷⁹. Podobnie było z aktami regulującymi sprawy studenckie (Redzik 2009: 17–18), a przede wszystkim stypendialne⁸⁰, dyscyplinarne⁸¹ oraz dotyczące stowarzyszeń⁸².

Każda szkoła wyższa mogła na podstawie art. 1 ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r., a następnie art. 3 ust. 3 ustawy o szkołach akademickich z 15 marca 1933 r. określić szczegółowo prawa wewnętrzne w statucie. Nie mógł on być sprzeczny z ustawą, lecz jedynie „rozwijać” podane w niej zasady. Według ustawy z 1920 r. statut szkoły akademickiej uchwalało zebranie ogólne profesorów (jeśli takowe istniało; jeśli nie, to senat akademicki), natomiast ustawa z 1933 r. kompetencję tę przekazała senatowi

⁷⁹ Postępowanie habilitacyjne w państwowych szkołach akademickich regulowało Rozporządzenie Min. WRiOP z 21 kwietnia 1936 r. Dz.U. 1936, 38, poz. 290. Tuż przed wojną zastąpiono je Rozporządzeniem Min. WRiOP z dnia 26 lipca 1939 r. Dz.U. 1939, 69, poz. 468.

Ustawą z 18 lipca 1924 r. przedłużono okres, w jakim można zdawać egzaminy w szkołach akademickich według zasad sprzed wejścia w życie ustawy o szkołach akademickich z 1920 r. Dz.U. 1924, 70, poz. 678.

⁸⁰ Pierwszą *Ustawę o państwowych stypendiach oraz innych formach pomocy dla młodzieży akademickiej* uchwalono 30 października 1923 r. Dz.U. 1923, 118, poz. 942. Zob. Dz.U. 1923, 118, poz. 942; Dz.U. 1933, 25, poz. 207.

⁸¹ Rozporządzenie Min. WRiOP z dnia 15 maja 1933 r., *Organizacja władz dyscyplinarnych i postępowanie dyscyplinarne przeciwko słuchaczom szkół akademickich*, Dz.U. z 1933 r. Nr 61, poz. 458.

⁸² Dz.U. 1933, 30, poz. 259. Zob. też późniejsze zmiany: Dz.U. 1934, 6, poz. 46; Dz.U. 1937, 78, poz. 572.

akademickiemu. W obydwu jednak przypadkach statut podlegał zatwierdzeniu przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego⁸³. W okresie II Rzeczypospolitej UJK posiadał zatwierdzone przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego trzy statuty – z 1925, z 1926 i z 1929 r. (Statut UJK: 1925; Statut UJK: 1926; Statut UJK: 1929). Projekt czwartego statutu z 1934 r. nie wszedł w życie (Projekt UJK: 1934).

Pierwszy statut UJK, nad którym pracowano w wieloosobowym składzie od 1919 r. (największy wpływ na treść projektu miał Przemysław Dąbkowski), w przeciwieństwie do statutów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Poznańskiego, nie powtarzał zapisów ustawy o szkołach akademickich z 1920 r., ale wprowadzał postanowienia w ramach swobody pozostawionej przez ustawę. Został on przyjęty przez senat akademicki 7 czerwca 1924 r., a minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego zatwierdził go 17 maja 1925 r. (Kronika UJK: 1924/25).

Drugi statut różnił się tylko tym, że usunięto z niego postanowienia sprzeczne z ustawą – został zatwierdzony przez ministra 28 maja 1926 r. (Statut UJK: 1926). Rozdziały pierwsze tych statutów zawierały postanowienia ogólne, w tym paragraf 1, który określał nazwę uniwersytetu jako „Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie” (nazwy w językach łacińskim i francuskim: *Universitas Joanneo-Casimiriana Leopoliensis*, *Université Jean Casimir à Lwów*). Paragraf 2 zawierał natomiast wzory pieczęci senatu akademickiego (potem tzw. wielka pieczęć uniwersytecka – wzór jej nie zmienił się do 1939 r.) i rektoratu oraz poszczególnych wydziałów (Statut UJK: 1926).

Il. 10. Pieczęcie senatu akademickiego i rektora, rad wydziałów i dziekanów

Il. 11. Pieczęć lakowa senatu akademickiego i rektora

⁸³ Dz.U. 1920, 72, poz. 494.

Statut z 1926 r. przestał obowiązywać z końcem kwietnia 1928 r. wskutek uchylającego go wyroku Najwyższego Trybunału Administracyjnego⁸⁴. Trzeci statut także opierał się na pierwszym. Wprowadzono jedynie konieczne poprawki. Został przyjęty na posiedzeniu senatu akademickiego 5 czerwca 1929 r., a 7 września 1929 r. zatwierdzony przez ministra (Gerstmann 1933: 16). Był to ostatni statut, jaki uzyskał aprobatę ministra (Statut UJK: 1929).

Po wejściu w życie ustawy z 15 marca 1933 r., która nakładała na uniwersytety obowiązek dostosowania do niej statutów, UJK kilkakrotnie przedstawiał ministrowi statut do akceptacji, ale bez powodzenia (Redzik 2009: 20–22).

Uregulowania prawne w naturalny sposób oddziaływały na uniwersytet. Uprawnienia przyznane w ustawie z 1933 r. nie tylko doprowadziły do likwidacji katedr, ale z uwagi na uprawnienie ministra co do zatwierdzania wyboru rektora i prorektora powodowały, że rząd wpływał na obsadę stanowiska rektora. Tak było na UJK w 1933 r., gdy minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego odmówił zatwierdzenia wyboru M. Chłamtacza, a następnie „zwinął” jego katedrę. Nie może więc dziwić, że społeczność naukowa i akademicka odnosiła się krytycznie do ustawy z 1933 r., którą tylko nieznacznie poprawiono w 1937 r. Dodatkowym problemem, z którym społeczność akademicka się mierzyła, były kwestie mniejszości narodowych na uniwersytecie, w szczególności Żydów. Nacjonalistyczne organizacje studenckie urządzały demonstracje i blokowały dostęp Żydów do uniwersytetów. Działo się tak w całym kraju od początku lat 30. XX w., a w latach 1937–1938 doprowadziło do wprowadzania na uczelniach nie tylko *numerus clausus* co do liczby studentów żydowskich, ale także do wyznaczania miejsc na salach wykładowych dla studentów żydowskich, co określa się gettami ławkowymi (Redzik 2017: 188–196; szerzej: Bukowska-Marczak 2019).

Pomimo wszelkich niedociągnięć, politycznych kalkulacji i niesprawiedliwych decyzji władz, w tym uniwersyteckich, cechą szkolnictwa wyższego i nauki w II Rzeczypospolitej była – mimo wszystko – wolność nauki. Szczególnie wyraźnie to widać, gdy zestawimy przedwojenne uregulowania i praktykę z tym, co nastąpiło od września 1939 r. i trwało na uniwersytecie – co prawda w coraz mniej drastycznej formie – do 1989 r.

Uniwersytet Lwowski w latach 1939–1946

I

Polskie dzieje Uniwersytetu Lwowskiego zakończyły się w następstwie II wojny światowej, w 1946 r., kiedy wyjechały ze Lwowa ostatnie zorganizowane transporty

⁸⁴ Protokół z posiedzenia Senatu UJK z 23 kwietnia 1928 r.
DALO, z. 26, op. 14, spr. 696.

uniwersyteckie, a jednocześnie przypieczętowano na forum międzynarodowym oddanie miasta Sowietom – Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (USRR).

We wrześniu 1939 r. Lwów, a wraz z nim uniwersytet, znalazł się pod okupacją sowiecką (wrzesień 1939 – czerwiec 1941, tzw. pierwsza okupacja sowiecka), następnie niemiecką (lipiec 1941 – lipiec 1944), by wrócić – tym razem na niemal pół wieku – pod kolejną okupację sowiecką. Z perspektywy polskiej okres 1939–1946 był szczególnie dramatyczny.

Już wkrótce po wkroczeniu Rosjan do Lwowa we wrześniu 1939 r. rozpoczął się proces sowietyzacji uniwersytetu. 28 września 1939 r. podczas wiecu na uniwersytecie obiecano pozostawienie polskiego oblicza uczelni oraz stworzenie drugiej – ukraińskiej (Redzik 2006: 112–115; Redzik 2017c: 927–928). Biorąc to zapewnienie za dobrą monetę, rektor UJK Roman Longchamps de Brier 2 października 1939 r. ogłosił zapisy na kolejny rok, a 5 października rozpoczęły się zajęcia. Obowiązywał jeszcze polski przedwojenny program nauczania. Nie trwało to jednak długo, gdyż już 16 października komisarz polityczny uniwersytetu Mychajło Marczenko (ukr. Михайло Марченко) (1902–1983) zażądał, aby rektor Longchamps de Brier wydał zarządzenia o zwołaniu na 19 października 1939 r. spotkań z dziekanami oraz studentami w sprawie zajęć. Dzień przed tą datą, 18 października 1939 r., Marczenko zakomunikował rektorowi, że ludowy komisarz oświaty USRR (ukr. Народний комісар освіти УСРР), którym był historyk literatury Fedir Red’ko (ukr. Федір Редько), na mocy Zarządzenia nr 1 (Наказ ч. 1) mianował gorektorem i że przystępuje do wykonywania obowiązków (Redzik 2017c: 929–930).

Polskie prawo o szkołach akademickich na uniwersytecie przestało obowiązywać, co na gruncie prawa międzynarodowego było bezprawiem. Od 18 października 1939 r. Marczenko kierował uniwersytetem jednoosobowo. 30 października 1939 r. zarządził, że „zgodnie z uchwałą Zgromadzenia Ludowego językiem urzędowym w Uniwersytecie Lwowskim jest język ukraiński. [...] Natomiast zarządzenia rektora wydawane będą w języku ukraińskim i polskim” (Redzik 2017c: 930–931). Dzień później Marczenko wydał Zarządzenie nr 28 (Наказ ч. 28), którym wprowadził od 10 listopada na wszystkich wydziałach obowiązkową naukę języka ukraińskiego (Redzik 2006: 124; Redzik 2017c: 931–932).

1 grudnia 1939 r. Wszechzwiązkowy Komitet do spraw Szkół Wyższych (ros. Всесоюзный Комитет по делам высшей школы) (WKSzW) działający przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR (ros. Совет народных комиссаров СССР) zarządzeniem zmienił nazwę „Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie” na „Lwowski Państwowy Uniwersytet Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich” (Redzik 2017c: 932).

Według przedwojennych polskich programów zajęcia odbywały się tylko do 15 grudnia, kiedy Marczenko ogłosił przerwę w dydaktyce do 15 stycznia 1940 r. W tym okresie

nastąpiło dopełnienie sowietyzacji uniwersytetu. Odtąd nauczanie odbywało się zgodnie z programami zatwierdzonymi przez WKSzW (Redzik 2006: 125–126). Jeszcze w grudniu 1939 r. Marczenko powołał Radę Naukową Uniwersytetu i zarządził rozpoczęcie prac nad nowym statutem uczelni. Na uniwersytecie zatrudniono ponad 40 pracowników naukowych z Kijowa i Charkowa, m.in. historyka Andrija Brahincia (ukr. Андрій Брагинець) (1903–1963)⁸⁵, prawnika Petra Nedbajłę (ukr. Петро Недбайло) (1907–1974)⁸⁶ czy chemika Fedira Derkacza (ukr. Федір Деркач) (1908–1927) (Макарчук 2011: 81). Pozbawiono funkcji wielu przedwojennych profesorów, likwidując poszczególne jednostki lub je zmieniając (m.in. w październiku 1939 r. zlikwidowano Wydział Teologiczny, na Wydziale Prawa m.in. Katedrę Prawa Rzymskiego oraz Katedrę Prawa Handlowego, w styczniu 1940 r. – Zakład Muzykologii), niektórych pracowników zdegradowano, inni sami zrezygnowali z pracy, nie chcąc pracować dla okupanta. Zwolniono wielu polskich wykładowców i większość asystentów (zob. Redzik 2006)⁸⁷.

Zarządzeniem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 8 stycznia 1940 r. Państwowemu Uniwersytetowi Lwowskiemu nadano imię Iwana Franki, pisarza i działacza narodowego ukraińskiego z XIX w. W tym czasie ostatecznie uniwersytet włączono do sowieckiego systemu szkolnictwa. Podstawą prawną funkcjonowania uniwersytetu stały się więc akty prawne wydane przez organy ZSRR i USRR.

Organem nadzorującym szkolnictwo wyższe był Ludowy Komisariat Oświaty (odpowiednik polskiego MWRiOP) oraz Wszechzwiązkowy Komitet do spraw Szkół Wyższych. Szkolnictwo wyższe było w kompetencji władz centralnych w Moskwie, dlatego też regulacje prawne wydawane były przez Radę Najwyższą, Radę Komisarzy Ludowych oraz Ludowy Komisariat Oświaty ZSRR i WKSzW. Natomiast kwestie wykonawcze, w tym konkretne nominacje oraz ogólny nadzór nad szkołami wyższymi w USRR, sprawował ludowy komisarz oświaty przy Radzie Komisarzy Ludowych USRR. Organizację szkolnictwa wyższego regulował dekret Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR z 19 września 1932 r. Bardziej szczegółowym aktem prawnym dotyczącym funkcjonowania i organizacji szkół wyższych oraz zarządu nad nimi było rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR i Centralnego Komitetu Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) w sprawie funkcjonowania wyższych naukowych zakładów i kierowania szkołą wyższą z 23 czerwca 1936 r. Kwestię stopni naukowych i aspirantury, a także programu (w tym obowiązkowych wykładów na wszystkich studiach „Krótkiego kursu historii WKP(b)” oraz marksizmu-leninizmu i ekonomii politycznej) regulowały rozporządzenia Rady Komisarzy Ludowych ZSRR (Redzik 2006: 129).

⁸⁵ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 22, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_22_66720](#).

⁸⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 128, [AUWR_UA_000_26_0_5_1730_56694](#).

⁸⁷ Zob. informacje na temat losów poszczególnych uczonych od września 1939 r. w innych artykułach niniejszej monografii.

Inaczej niż w przedwojennej Polsce w systemie sowieckim wszystkie uniwersytety miały bardzo podobne statut, gdyż wzór statutu był określony przez prawo, rektor zaś dostosowywał wzorzec do realiów danej uczelni. Tak też powstał statut Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu im. Iwana Franki, zatwierdzony przez WKSzW 2 lutego 1940 r. (Redzik 2006: 130; Redzik 2017c: 941–942). Już w preambule – będącej kopią wzorca – stanowił on, że zgodnie z art. 121 konstytucji ZSRR z 1936 r., czyli tzw. konstytucji stalinowskiej:

Lwowski Państwowy Uniwersytet realizuje prawo do oświaty wszystkich obywateli ZSRS i ma na celu przygotowanie kadry zdolnej opanować „przodującą” naukę i technikę, uzbrojonej znajomością naukowego socjalizmu, gotowej bronić sowieckiej ojczyzny i bezgranicznie oddanej sprawie budowy społeczeństwa komunistycznego. (Redzik 2017c: 942).

Dalej przedstawiono zadania sowieckiego uniwersytetu, jego strukturę i organizację procesu naukowo-dydaktycznego.

Po przerwie letniej (wakacjach) 1940 r., na podstawie Zarządzenia nr 403, wydanego 10 września 1940 r. przez zastępcę ludowego komisarza oświaty USRR Iwana Kirsę (ukr. Іван Кірса) (1900–?), Mychajło Marczenko został odwołany z funkcji rektora, a jego miejsce zajął Heorhij Byczenko (ukr. Георгій Биченко) (1900–1942), który przywrócił na uniwersytet wielu zwolnionych przez Marczenkę polskich uczonych, np. prawników Maurycego Allerhanda (1868–1942)⁸⁸ i Romana Longchamps de Brier (Redzik 2017c: 946). Przez cały okres drugiej okupacji trwały represje i masowe deportacje mieszkańców Lwowa, w tym kadry uniwersyteckiej (Redzik 2017c: 984–988).

II

Po wkroczeniu do Lwowa Niemców w czerwcu 1941 r. prawo sowieckie przestało obowiązywać. Na Lwów oraz nowo powstały Dystrykt Galicja rozciągnięto prawo obowiązujące w Generalnym Gubernatorstwie (GG), utworzonym na mocy dekretu Hitlera z 12 października 1939 r. Na jego czele stał generalny gubernator w randze ministra III Rzeszy podległego bezpośrednio Führerowi. Był nim prawnik Hans Frank, który rezydował w Krakowie na Wawelu. Urząd gubernatora podzielony był na sześć departamentów, a potem na kilkanaście wydziałów. Jednym z wydziałów był Generalny Wydział Nauki i Edukacji (niem. Hauptabteilung Wissenschaft und Unterricht), którym kierował początkowo austriacki historyk Kajetan Mühlmann, potem, od 1940 do 1941 r., Adolf Watzke, a od października 1942 r. do końca wojny Ludwig Eichholz. Podobnie jak GG zorganizowane były poszczególne dystrykty, w tym Dystrykt Galicja, na czele

⁸⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 13, [AUWR_UA_000_26_0_5_13_49176](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 2, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_2_53790](#).

którego stał jako gubernator Karl Lasch (1 sierpnia 1941 do 6 stycznia 1942), a następne SS Gruppenführer – Otto von Wächter (1 lutego 1942 do lipca 1944).

Zasadą było, że przedwojennych obywateli polskich obowiązywało prawo polskie, a obywateli niemieckich – w tym folksdojców – prawo niemieckie. Do tego podziału dostosowano sądownictwo polskie (orzekało ono według przedwojennego polskiego prawa sądowego) oraz niemieckie. Nieco inaczej wyglądało to w sferze prawa administracyjnego, w tym prawa szkolnego. Co do zasady w GG Niemcy zachowali sieć szkół powszechnych, ale już liczbę szkół średnich znacznie zredukowano, a szkolnictwo wyższe zlikwidowano w całości (zob. Lemkin 2023). Podstawy ustroju i prawa okupacyjnego proklamowano 1 sierpnia 1941 r. Na terenie nowego, a zarazem największego dystryktu GG przywrócono przepisy obowiązujące przed 1 września 1939 r., o ile nie były sprzeczne z przejęciem administracji przez Rzeszę Niemiecką (Wrzyszc 2019: 444).

Wobec ludności ukraińskiej GG prowadzono odrębną politykę oświatową, co było pokłosiem faktu, że ludność ukraińska stała w nazistowskiej hierarchii wyżej od ludności polskiej. Wobec powyższego po roku 1941 utworzono w Dystrykcie Galicja 12 szkół gimnazjalnych (przed wojną istniały cztery w pełni ukraińskie gimnazja). Ukraińcy uzyskali też możliwość studiowania w III Rzeszy, a także tworzenia własnych narodowych kuratoriów oświaty dla szkół (Madajczyk 1970: 149). Uniwersytetu nie uruchomiono. Utworzono natomiast Fachkursy, czyli szkoły o profilu zawodowym (w październiku 1941 r. zaczęły funkcjonować: handlowy i mechaniczny, na początku 1942 r. – medyczny, politechniczny, weterynaryjny, farmaceutyczny, rolniczy i leśny). Początkowo używano nazwy „instytuty” – Staatliche Institute Lemberg, ale już w maju 1942 r. zmieniono nazwę na Staatliche Fachkurse Lemberg. W szkołach tych wykładali w znacznej mierze przedwojenni polscy profesorowie i starali się nauczać według programów przedwojennych szkół wyższych (wychodząc poza oficjalny program). Ukraińską inteligencję łudzono uruchomieniem uniwersytetu, co nie nastąpiło, chociaż powołano zarząd komisaryczny. Komisarzem uniwersytetu byli ukraińscy językoznawcy: w 1941 r. Wasyl Simowycz (ukr. Василь Сімович) (1880–1944)⁸⁹, a od marca 1942 r. Mykoła Puszkara (ukr. Микола Пушкар) (1894–1989). Budynki uniwersytetu, w tym gmach główny, zajęły niemieckie urzędy. Meble w części zajęto na potrzeby urzędów i szkół niemieckich (Redzik 2017c: 1004–1006).

III

Ogromnym ciosem dla lwowskiego środowiska naukowego na progu okupacji niemieckiej było zamordowanie 4 lipca 1941 r. kilkudziesięciu uczonych lwowskich i ich rodzin, w tym ostatniego polskiego rektora prof. Romana Longchamps de Brier z trzema

⁸⁹ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 168, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_168_66642](#).

synami (Albert, oprac., 1989; Schenk 2007, 2011). Pomimo to profesorowie i wykładowcy przedwojennego UJK podjęli tajne nauczanie. Prowadzili je według programów przedwojennych w prywatnych mieszkaniach. Zorganizowana edukacja na poziomie uniwersytetu rozpoczęła się jesienią 1941 r. Tajne nauczanie trwało jeszcze w okresie tzw. drugiej okupacji sowieckiej (Redzik 2006: 248–265; Redzik 2017c: 1054–1072). Podziemny Uniwersytet Jana Kazimierza podlegał Okręgowemu Biuru Oświaty i Kultury we Lwowie, które było podległe Departamentowi Oświaty i Kultury Delegatury Rządu na Kraj, czyli stanowiło część Polskiego Państwa Podziemnego. Zasadą było, że tajnymi uczelniami kierowali rektorzy i dziekani wybrani na rok akademicki 1939/40. Rektorem tajnego UJK był Edmund Bulanda (1882–1951)⁹⁰, przedostatni rektor przed wojną, gdyż rektor Roman Longchamps de Bérrier, który objął urząd 1 września 1939 r., został wraz z trzema synami zamordowany przez Niemców w ramach masakry profesorów lwowskich 4 lipca 1941 roku. Prorektorem był Zygmunt Czerny, Wydziałem Prawa kierował Kazimierz Przybyłowski (1900–1987)⁹¹, Wydziałem Humanistycznym – Jerzy Kuryłowicz (1895–1978)⁹², Wydziałem Matematyczno-Przyrodniczym August Zierhoffer (1893–1969)⁹³, a Wydziałem Lekarskim Teofil Zalewski (1872–1954)⁹⁴. Łącznie na tajnym UJK studiowało ok. 200 osób, w tym ok. 100 uzyskało stopień magistra. Kilkanaście osób zdobyło stopień doktora, a na Wydziale Lekarskim przeprowadzono dziesięć postępowań habilitacyjnych. Wszystkie stopnie naukowe uzyskane w ramach tajnego nauczania na uczelniach lwowskich, w tym na tajnym UJK, zostały po 1945 r. uznane przez władze Polski. 22 lutego 1946 r. minister oświaty w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej Czesław Wycech (wcześniej stał na czele Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu na Kraj) potwierdził urzędowo, że E. Bulanda kierował tajnym nauczaniem akademickim we Lwowie i że jest upoważniony do wydawania zaświadczeń. Odpowiednie zaświadczenia wystawiał rektor Bulanda oraz odpowiedni dziekan i na ich podstawie uniwersytety polskie wydawały własne dyplomy magistra, doktora lub nadawały „prawo wykładania” (habilitację) bez potrzeby ponownego egzaminu. (Redzik 2017c: 1020–1031).

Rozbudowaną działalność naukową prowadził Instytut Badań nad Tyfusem Plamistym i Wirusami (w okresie okupacji niemieckiej: Institut für Fleckfieber und Virusforschung des Oberkommandos des Heeres Krakau-Lemberg), którego lwowską częścią kierował biolog Rudolf Weigl (1883–1957)⁹⁵. Powstał on na bazie Zakładu Biologii Ogólnej UJK. Instytut podlegał formalnie naczelnemu dowództwu armii niemieckiej,

⁹⁰ DALO z. 26, op. 5, spr. 174, [AUWR_UA_000_26_0_5_174_51671](#).

⁹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1577, [AUWR_UA_000_26_0_5_1577_64918](#).

⁹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1023, [AUWR_UA_000_26_0_5_1023_56811](#).

⁹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2036, [AUWR_UA_000_26_0_5_2036_74803](#).

⁹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 717, [AUWR_UA_000_26_0_5_717_70153](#).

⁹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 225, [AUWR_UA_000_26_0_5_225_74911](#).

gdyż jego celem było produkowanie szczepionki na tyfus dla niemieckich żołnierzy. Formalnie Instytutem kierował Hermann Eyer, który znał osiągnięcia prof. Weigla i cenił go, dlatego polski uczony uzyskał dużą swobodę, co pozwoliło mu zatrudnić w Instytucie ok. 2000 przedstawicieli polskiej inteligencji jako karmicieli wszy. Szczepionki zaś dostarczał nie tylko Niemcom, lecz także do Polskiego Państwa Podziemnego oraz do getta lwowskiego i innych gett (Redzik 2017c: 1006–1014).

Odnotować należy, że w dzień urodzin Adolfa Hitlera w 1940 r. utworzono w Krakowie Ostinstytut, czyli Institut für Deutsche Ostarbeit (Instytut Niemieckich Prac na Wschodzie). Oddział tego Instytutu uruchomiono w 1941 r. we Lwowie. Miał siedzibę w pałacyku po prof. Leonie Pinińskim przy ul. Matejki 2 (Redzik 2017c: 1015). Niektórzy profesorowie uniwersyteccy, zarówno Polacy, jak i Ukraińcy, podjęli w nim pracę. Zatrudnienie w Ostinstytucie spotkało się z napiętnowaniem ze strony Polskiego Państwa Podziemnego.

IV

Pierwsza okupacja sowiecka oraz okupacja niemiecka pochłonęły życie kilkudziesięciu uczonych z Uniwersytetu Jana Kazimierza, w tym wielu zamordowanych podczas Holokaustu (Redzik 2017c: 984–988; 1032–1050). Pomimo to, gdy pod koniec lipca Niemcy opuścili Lwów, wyparci przez oddziały Armii Krajowej oraz Rosjan, uczeni zgłosili się na uniwersytet. Odtworzenie uniwersytetu powierzono 29 lipca 1944 r. p.o. rektora Mykole Pasze-Ozerskiemu (ukr. Микола Паше-Озерський) (1889–1962), który na dziekanów powołał czterech profesorów Polaków: Przemysława Dąbkowskiego na Wydział Prawa, Augusta Zierhoffera na Wydział Przyrodniczy, Zygmunta Czernego na Wydział Filologiczny, Stefana Banacha (1892–1945)⁹⁶ na Wydział Fizyczno-Matematyczny i jednego Ukraińca Iwana Krypiakewycza (ukr. Іван Крип'якевич) (1886–1967)⁹⁷ na Wydział Historyczny. W kolejnych miesiącach odwoływano polskich uczonych i zastępowano ich Ukraińcami oraz Rosjanami. Jednocześnie prowadzono akcje mające na celu zmuszenie Polaków do opuszczenia Lwowa. Najokrutniejsza była akcja „przeciwko polskim folksojczom i nacjonalistom” z początku stycznia 1945 r., w ramach której aresztowano ok. 17 000 Polaków, w tym wielu uczonych, i wywieziono ich do obozu pracy w Donbasie (Redzik 2017c: 154–174). Wielu zmarło, ale większość wróciła jesienią 1945 r.

W latach 1944–1946 zorganizowano kilka tzw. transportów uniwersyteckich ze Lwowa do Krakowa, a stamtąd dalej. W czerwcu 1946 r. wyjechał ze Lwowa ostatni duży transport uniwersytecki, który dotarł do Krakowa, a potem do Gdańska (Redzik 2017c:

⁹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 58, [AUWR-UA_000_26_0_5_58_56157](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 11, [AUWR-UA_001_P_119_0_1_11_53886](#).

⁹⁷ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 230, [AUWR-UA_001_P_119_0_1_230_66612](#).

1075–1077). W mieście i na uniwersytecie z Polaków zostały tylko jednostki, m.in. Przemysław Dąbkowski, Juliusz Makarewicz i Mieczysław Gębarowicz (1893–1984)⁹⁸. W ten sposób skończyła się historia polskiego Uniwersytetu Lwowskiego.

5 lutego 1946 r. ratyfikowana została umowa polsko-sowiecka z 16 sierpnia 1945 r., na mocy której potwierdzono wschodnie granice Polski i włączenie Lwowa do ZSRR (Kronika 2007: 591). Przyjmuje się, że z tą datą zakończyła się druga okupacja sowiecka Lwowa i pewien etap w dziejach Uniwersytetu Lwowskiego, a zaczęła jego historia w USRR i ZSRR, a od 1990 r. w niepodległej Ukrainie.

Bibliografia

Źródła archiwalne

ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)

Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników

z. P-119, op. 1, spr. 2 – Allerhand Maurycy

z. P-119, op. 1, spr. 11 – Banach Stefan

z. P-119, op. 1, spr. 22 – Brahineć Andrij

z. P-119, op. 1, spr. 253 – Czerny Zygmunt

z. P-119, op. 1, spr. 42 – Gębarowicz Mieczysław

z. P-119, op. 1, spr. 230 – Krypjakewycz Iwan

z. P-119, op. 1, spr. 102 – Longchamps de Bériér Roman

z. P-119, op. 1, spr. 128 – Nedbajło Petro

z. P-119, op. 1, spr. 168 – Simowycz Wasyl

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

z. 26, op. 5, spr. 1 – Abraham Władysław

z. 26, op. 5, spr. 13 – Allerhand Maurycy

z. 26, op. 5, spr. 24 – Ankiewicz Andrzej

z. 26, op. 5, spr. 53 – Balzer Oswald

z. 26, op. 5, spr. 58 – Banach Stefan

z. 26, op. 5, spr. 71 – Bartoszewski Jan

z. 26, op. 5, spr. 84 – Beck Adolf

z. 26, op. 5, spr. 103 – Betański Wacław

z. 26, op. 5, spr. 117 – Biliński Leon

⁹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 394, [AUWR_UA_000_26_0_5_394_51621](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 42, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_42_53875](#).

- z. 26, op. 5, spr. 172 – Buhl Edward
- z. 26, op. 5, spr. 174 – Bulanda Edmund
- z. 26, op. 5, spr. 1989, 1990 – Chlamtacz Marcei
- z. 26, op. 5, spr. 2059 – Czerkawski Euzebiusz
- z. 26, op. 5, spr. 2068 – Czerny Zygmunt
- z. 26, op. 5, spr. 589 – Dobrzański Jan
- z. 26, op. 5, spr. 594 – Doliński Aleksander
- z. 26, op. 5, spr. 610 – Dubanowicz Edward
- z. 26, op. 5, spr. 1952, 1953 – Finkel Ludwik
- z. 26, op. 5, spr. 370 – Ganszyniec Ryszard
- z. 26, op. 5, spr. 406 – Gerstmann Adam
- z. 26, op. 5, spr. 394 – Gębarowicz Mieczysław
- z. 26, op. 5, spr. 514 – Gryziecki Feliks
- z. 26, op. 5, spr. 352 – Halban Alfred
- z. 26, op. 5, spr. 773 – Kabat Maurycy
- z. 26, op. 5, spr. 777 – Kadyi Henryk
- z. 26, op. 5, spr. 1023 – Kuryłowicz Jerzy
- z. 26, op. 5, spr. 1110 – Lipiński Mikołaj
- z. 26, op. 5, spr. 1111 – Liske Ksawery
- z. 26, op. 5, spr. 1096 – Longchamps Roman
- z. 26, op. 5, spr. 1127 – Łukasiewicz Jan
- z. 26, op. 5, spr. 1229 – Machek Emanuel
- z. 26, op. 5, spr. 1168 – Makarewicz Juliusz
- z. 26, op. 5, spr. 1178 – Małecki Antoni
- z. 26, op. 5, spr. 1395 – Ogonowski Aleksander
- z. 26, op. 5, spr. 1544 – Porębowicz Edward
- z. 26, op. 5, spr. 1577 – Przybyłowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1717 – Sieradzki Włodzimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1761 – Smolka Franciszek
- z. 26, op. 5, spr. 1797 – Starzyński Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 1809 – Stebelski Piotr
- z. 26, op. 5, spr. 1815 – Stefko Kamil
- z. 26, op. 5, spr. 1830 – Stroński Franciszek
- z. 26, op. 5, spr. 1860, 1861 – Twardowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 225 – Weigl Rudolf
- z. 26, op. 5, spr. 261 – Winiarz Alojzy
- z. 26, op. 5, spr. 715 – Zakrzewski Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 717 – Zalewski Teofil
- z. 26, op. 5, spr. 740 – Zielonacki Jozafat
- z. 26, op. 5, spr. 2036 – Zierhoffer August

z. 26, op. 5, spr. 752 – Źródłowski Ferdynand

Opis 6: Wydział Prawa

z. 26, op. 6, spr. 889

Opis 14: Rektorat 1921–1939

z. 26, op. 14, spr. 696

Opracowania. Źródła drukowane

Albert Zygmunt, oprac., (1989): *Każń profesorów lwowskich – lipiec 1941, studia oraz relacje i dokumenty*, zebrał..., Wrocław.

Bartnicka Kalina, Bieńkowski Tadeusz, oprac., (2000): *Ratio atque institutio studiorum SJ, czyli Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego*, Warszawa.

Białynia-Chołodecki Józef (1930): *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej 1914–1915*, Lwów.

Biedrzycka Agnieszka (2012): *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków.

Bukowska-Marczak Ewa (2019): *Przyjaciele, koledzy, wrogowie? Relacje pomiędzy polskimi, żydowskimi i ukraińskimi studentami Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Warszawa.

Cieślak Stanisław (2003): *Marcin Laterna SJ (1552–1598), działacz kontrreformacyjny*, Kraków.

Cieślak Stanisław (2011): *Fundacja Uniwersytetu Lwowskiego i jego dokumenty erekcyjne, [w:] Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae fundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzystu pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 457–499.

Dobrzański Jan (1929): *Szkolnictwo średnie w b. Galicji w latach 1772–1805*, „Prace Historyczne Akademickiego Koła Historyków U.J.K. we Lwowie”, Lwów.

Dobrzański Jan (1967): *Losy szkolnictwa średniego w zachodniej Galicji*, „Rocznik Lubelski” 1967, 10, 179–191.

Dybiec Julian (2000): *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków.

Dybiec Julian (2004): *Wartości uniwersalne w Uniwersytecie Lwowskim*, „Studia i Materiały z Dziejów Uniwersytetu Wrocławskiego”, red. T. Kulak, W. Wrzesiński, 5, 25.

Finkel Ludwik (1894): *Historia Uniwersytetu Lwowskiego do r. 1869*, cz. 1, [w:] L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 1–2, Lwów, 3–351
[<https://polona.pl/item/historia-universytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 11.10.2019].

Finkel Ludwik (1912a): *Jubileusz Uniwersytetu Lwowskiego*, „Tygodnik Ilustrowany” 21.

- Finkel Ludwik (1912b): *Króla Jana Kazimierza dyplom erekcyjny Uniwersytetu Lwowskiego z r. 1661* (z 3. tablicami podobizn dyplomu), wydał i objaśnił L. Finkel, Lwów
[<https://pbc.biaman.pl/dlibra/show-content/publication/edition/3918?id=3918>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Galuba Rafał (2004): *„Niech nas rozsądzi miecz i krew...”. Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918–1919*, Poznań.
- Gauden Grzegorz (2019): *Lwów – kres iluzji. Opowieść o pogromie listopadowym 1918*, Kraków.
- Gerstmann Adam (1933): *Przemówienia rektorskie*, Lwów 1933
[<https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/59674/>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Gesetz (1893): *Gesetz vom 20 April 1893 betreffend die rechts- und staatswissenschaftliche Studien und Staatsprüfungen*, [w:] L. Beck von Mannagetta, K. von Kelle, *Die österreichischen Universitätsgesetze*, 805–824, *Dziennik Praw Państwa*, L. 68, [w:] *Zbiór ustaw uniwersyteckich [...]* z dodaniem niektórych innych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych, Lwów 1903, 44–48.
- Górecki Artur (2014): *O jezuickiej „Ratio studiorum”*, „Christianitas” 58, 58–69.
- Grodziski Stanisław (1981), *Zabór austriacki 1772–1848*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. 3: *Od rozbiórów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, red. ogólna J. Bardach, Warszawa, 675–792.
- Grzebień Ludwik (2004): *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy*, Kraków.
- Grzybowski Konstanty (1982): *Historia państwa i prawa Polski*, t. 4: *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, uzupełnili i przygotowali do druku J. Bardach, S. Grodziski, M. Senkowska-Gluck, red. ogólna J. Bardach, Warszawa.
- Hrynakowski Konstanty (1927): *Kilka uwag w sprawie ustroju szkół akademickich i projektowanych reform*, „Szkoly Akademickie” 4, 16–20.
- Inauguracja (1919/20): *Inauguracja roku akademickiego 1919/20 w Uniwersytecie lwowskim, 25 października 1919*, Lwów 1919
[<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/12481>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Jakowenko Natalia (2011): *Historia Ukrainy do 1795 roku*, Warszawa.
- Janczewski Bohdan (1966): *Sprawozdanie stenograficzne z 213. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego*, [w:] idem, *Sprawy nauki w Sejmie Polskim w latach 1919–1939*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, seria A, 10, 139.
- Jaworski Franciszek (1912): *Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe*, Lwów
[<https://pbc.biaman.pl/dlibra/show-content/publication/edition/2474?id=2474>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Kallenbach Józef (1912): *Dola i niedola Uniwersytetu Lwowskiego*, „Tygodnik Ilustrowany” 21.

- Kieniewicz Stefan, oprac., (1952): *Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914). Wybór tekstów*, Wrocław.
- Klimecki Michał (2000): *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa.
- Knot Antoni (1937): *Franciszek Smolka jako obrońca Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów.
- Kotliński Tomasz J., Redzik Adam (2017): *Powstanie i organizacja Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 672–677.
- Kronika (2007): *Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa: 1 IX 1939 – 5 II 1946*, zebrali G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, Katowice.
- Kronika UJK (1920/21): *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1920–1921*, Lwów 1923
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/463662/edition/372225/content>] [dostęp online: 14.02.2024].
- Kronika UJK (1924/25): *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25*, Lwów 1925
[<https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2581/edition/2471/content>] [dostęp online: 14.02.2024].
- Lemkin Rafał (2023): *Rządy państw Osi w okupowanej Europie. Prawa okupacyjne, analiza rządzenia, propozycje zadośćuczynienia*, tłum. A. Bieńczyk-Missala et al., Warszawa.
- Longchamps de Bérier Roman, Makarewicz Julian [1920]: *Ustawa o szkołach akademickich. Uwagi prof. Makarewicza i prof. Longchamps de Bérier*, Lwów [b.r.].
- Łazuga Waldemar (2013): *Kalkulować... Polacy na szczytach c.k. monarchii*, Poznań.
- Łuszczak Grzegorz (2010): *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773*, Kraków.
- Madajczyk Czesław (1970): *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, Warszawa.
- Michalski Jerzy (1977): *Warunki rozwoju nauki polskiej w latach 1795–1862*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 3: 1795–1862, red. B. Suchodolski, red. t. J. Michalski, Wrocław.
- Mudryj Marian (2017): *Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i Ukraiński [Tajny] Uniwersytet (1921–1925)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 887–911.
- Patkaniowski Michał (1964): *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy kółtajowskiej do końca XIX stulecia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 79, Prace Prawnicze 13.
- Piechnik Ludwik (2003): *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio Studiorum (1548–1599)*, Kraków.
- Pilch Andrzej (1997): *„Rzeczpospolita akademicka”. Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków.
- Projekt UJK (1934): *Projekt statutu Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów

- [<https://obc.opole.pl/dlibra/publication/9873/edition/9020/content?ref=desc>] [dostęp online: 30.05.2020].
- Redzik Adam (2006): *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin.
- Redzik Adam (2009): *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa.
- Redzik Adam (2017a): *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza (perspektywa ustrojowa i ogólnouniwersytecka)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 43–196.
- Redzik Adam (2017b): *Wydział Prawa*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków 385–550.
- Redzik Adam (2017c): *Uniwersytet Lwowski w latach 1939–1946*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstępem i zakończenie A. Redzik, Kraków, 913–1078.
- Schenk Dieter (2007): *Der Lemberger Professorenmord und der Holocaust in Ostgalizien*, Bonn.
- Skład (1877): *Skład c.k. Uniwersytetu imienia Cesarza Franciszka we Lwowie w roku 1877*, Lwów [<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/434342/edition/347313/content>] [dostęp online: 25.09.2024].
- Sobol Roman, oprac., (1987): F. Karpiński, *Historia mego wieku i ludzi, z którymi żyłem*, wyd. E. Aleksandrowska i Z. Goliński, Warszawa.
- Starzyński Stanisław (1894): *Historia Uniwersytetu Lwowskiego 1869–1894*, cz. 2, [w:] L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 1–2, Lwów, 3–417 [<https://polona.pl/item/historia-uniwersytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Starzyński Stanisław (1916): *Przyczynek do Polskiej Kroniki Uniwersyteckiej*, Kraków.
- Statut UJK [1925]: *Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów.
- Statut UJK [1926]: *Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów. [<https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=1&uid=57933433>] [dostęp online: 30.05.2020].
- Statut UJK [1929]: *Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów [<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/10213/edition/9511>] [dostęp online: 30.05.2020].
- Surman Jan (2012): *Uniwersytety galicyjskie w Monarchii Habsburskiej: nacjonalizacja edukacji i internacjonalizacja nauki?*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 11, 39–52.
- Surman Jan (2019): *Universities in Imperial Austria 1848–1918. A Social History of a Multilingual Space*, „Central European Studies”, West Lafayette.
- Tomczyk Ryszard (2011): *Pierwszy projekt reformy systemu szkolnego w nowożytnej Austrii w okresie panowania Marii Teresy*, „Edukacja Humanistyczna” 2 (25), 13–22.

- Verordnung (1872): *Verordnung des Ministers für K. u. U. vom 15. IV. 1872, bezüglich der Erlangung des Doktorates an den weltlichen Fakultäten*, [w:] L. Beck von Mannagetta, K. von Kelle, *Die österreichischen Universitätsgesetze*, Wien, 865–867.
- Waltoś Stanisław (2016): *Korzenie współczesnego szkolnictwa wyższego* [w:] *Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój, prawo, organizacja*, red. S. Waltoś, A. Rozmus, Warszawa, 19–58.
- Wojtkiewicz-Rok Wanda (2017): *Wydział lekarski*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 783–886.
- Wołczański Józef (2002): *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierz we Lwowie 1918–1939*, Kraków.
- Wołczański Józef (2013): *Kronika czynności rektora Uniwersytetu Lwowskiego prof. Antoniego Jurasza w roku akademickim 1918/1919*, [w:] *Virtuti et ingenio. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Julianowi Dybcowi*, red. A.K. Banach, Kraków.
- Woźniakowa Maria (1990): *Sąd asesorski koronny 1537–1795. Jego organizacja, funkcjonowanie i rola w dziejach prawa chełmińskiego i magdeburskiego w Polsce*, Warszawa.
- Wróblewski Andrzej Kajetan (2017): *Fizyka*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 704–728.
- Wrzyszczyński Andrzej (2019): *Ustrój i prawo w Generalnym Gubernatorstwie w poglądach prawników niemieckich na łamach czasopisma „Deutsches Recht” w czasie II wojny światowej, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 66, 439–450.*
- Wykaz wykładów (1876): *Wykaz wykładów odbywać się mających w C.K. Uniwersytecie imienia cesarza Franciszka we Lwowie w letnim półroczu roku 1876*, Lwów
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/434339/edition/347310>] [dostęp online: 11.10.2019]
- Załęski Stanisław (1903): *Jezuici w Polsce*, t. 3, cz. 1: *Prace misyjne nad ludem 1648–1773*. Lwów.
- Zamojska Dorota (2004): *Konferencja Rektorów Szkół Akademickich w Polsce w okresie międzywojennym: reprezentacja środowiska akademickiego wobec zmian ustawodawstwa, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 43, 113–164.*
- Zamojska Dorota (2009): *Akademicy i urzędnicy. Kształtowanie ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce 1915–1920*, Warszawa.
- Zembrzusiński Ludwik (1932): *Konferencje rektorów szkół akademickich w Polsce w latach 1919–1931. Protokoły narad, uchwały i memoriały*, red. L. Zembrzusiński, Warszawa.
- Żukowski Przemysław Marcin (2011): *Młodzież Uniwersytetu we Lwowie na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia i problemy*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimoquinquagesimo anniversarium suae foundationis celebrandi in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński,

Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 409–434.

- Макаруч Степан (2011): *Львівський державний університет імені Івана Франка*, [в:] *Encyclopedica. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т.*, т. 1: А–К, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., s. 78–95.
- Мудрий Мар'ян (2002): *Від Австрії до Польщі: проблема українського університету у Львові в першій чверті ХХ ст.*, [w:] *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. 4, red. K. Karolczak, Kraków, 291–309.
- Хобзей Павло (1991): Тасмний університет у Львові, „Україна. Наука і культура”, випуск 25, Київ, 45–59.

Spis ilustracji

1. Dawne Kolegium/Akademia jezuitów we Lwowie (plan budynku)
DALO, z. 2: Magistrat Stołecznego Królewskiego Miasta Lwowa
op. 41, spr. 651: Plan budynku Sądu Okręgowego Cywilnego we Lwowie, ul. Rutowskiego 13 22
2. Dawne Kolegium/Akademia jezuitów we Lwowie, widok współczesny (obecnie ul. Teatralna 15) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024) 22
3. Fragment oblaty dyplomu króla Jana II Kazimierza (*Króla Jana Kazimierza dyplom erekcyjny Uniwersytetu Lwowskiego z r. 1661 (z 3. tablicami podobizn dyplomu)*, wydał i objaśnił L. Finkel, Lwów 1912, s. 21)
[<https://pbc.biaman.pl/dlibra/show-content/publication/edition/3918?id=3918>]
[dostęp online: 19.02.2019] 23
4. Dawne Collegium Nobilium, fot. Adam Lenkiewicz, Lwów 1937
[<https://polona.pl/item-view/e0a7aebf-02fb-4caa-b68b-dacf5599c672?page=0>]
(domena publiczna) 27
5. Collegium Nobilium, widok współczesny (dawna ul. S. Głowińskiego, obecnie ul. Czernihiwska 7) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024) 28
6. Gmach główny Uniwersytetu Lwowskiego od 1851 r., widok współczesny (dawna ul. św. Mikołaja, obecnie ul. M. Hruszewskiego 4) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024) 34
7. Gmach dawnego Sejmu Krajowego we Lwowie. Od 1919 r. gmach główny Uniwersytetu Jana Kazimierza przy ul. Marszałkowskiej. Elewacja od strony ul. T. Kościuszki
DALO, z. 2: Magistrat Stołecznego Królewskiego Miasta Lwowa
op. 3, spr. 1: ul. Marszałkowska/Uniwersytecka 4, k. 12 43

8. Gmach dawnego Sejmu Krajowego we Lwowie. Od 1919 r. gmach główny Uniwersytetu Jana Kazimierza przy ul. Marszałkowskiej. Elewacja od strony ul. Marszałkowskiej
DALO, z. 2: Magistrat Stołecznego Królewskiego Miasta Lwowa
op. 3, spr. 1: ul. Marszałkowska/Uniwersytecka 4, k. 15 43
9. Gmach dawnego Sejmu Krajowego we Lwowie. Od 1919 r. gmach główny Uniwersytetu Jana Kazimierza przy ul. Marszałkowskiej (obecnie Lwowski Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki, ul. Uniwersytecka 1) (widok współczesny) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)..... 44
10. Pieczęcie senatu akademickiego i rektora, rad wydziałów i dziekanów (*Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, [Lwów 1926], s. 4)
[<https://polona.pl/item-view/6d2f10b7-5a62-4241-ab93-a4da9b83e0f9?page=4>]
(domena publiczna) 50
11. Pieczęć lakowa senatu akademickiego i rektora
DALO, z. 26, op. 5, spr. 370, k. 243 verso
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_370_51627&view=single&p=275&browser=seadragon 50